

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXV/4—5

**БЕОГРАД
1982.**

МОРФЕМА -ТЕЉ- У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема овога рада је творбена анализа изведеница у савременом српскохрватском језику које у свом саставу имају морфему *-тељ-*. По природи ствари, овако постављена тема улази у врло широку област језика — у творбу речи, област чије ћемо до сада формулисане у науци теоријске поставке у излагању нашег морфемом *-тељ-* ограниченог језичког материјала узимати као конкретизовани методско-принципски поступак. Ово је нужно већ и због саме чињенице да овај рад представља и преглед досадашњих резултата у врло уској сфери творбене материје, али и (ограничени, наравно) преглед актуалне дистрибуције датог суфикса са констатовањем (ограниченим, опет) односа са секундарним образовањима, односно конкурентних односа са другим суфиксима истог функционално-значањског реда.

Морфема *-тељ-* се јавља у примарним изведеницама као суфикс *-тељ*, у именицама које означавају вршиоце радње и о којима се посебно, или у вези са неком широм темом, прилично писало у литератури на нашем језику и другим словенским језицима. У свим досадашњим граматицама српскохрватског језика међу суфиксима којима се изводе номина агентис навођен је и суфикс *-тељ*. Тако већ код Ђуре Даничића у *Основама српскога или хрватскога језика* (34) налазимо суфикс *-тељ* и примере изведеница са овим суфиксом. У граматицама код других аутора касније постављени су и расветљени и извесни проблеми у вези са изведеницама на *-тељ* у савременом српскохрватском језику. Проблеми продуктивности, распрострањености и народности овог суфикса, постављени још код Вука у *Предговору преводу Новога Завјета* (43), нису једнако решавани у свим граматицама, али су оне за наш рад имале великог значаја. Помећемо најважније наслове: *Граматика хрватскога или српскога књижевног језика* — Т. Маретић (46), *Савремени српскохрватски књижевни језик, Наука о грађењу речи* — А. Белић (18), *Савремени српскохрватски језик* — М. Стевановић (71), *Граматика хрватско-српскога језика* — Брабец -Храсте-Живковић (26) и нај-

новија *Приручна граматика хрватскога књижевног језика* — група аутора (61). О суфиксу *-тељ* говори се и у граматицама других словенских језика (у којима је овај суфикс продуктиван) и у упоредним граматицама индоевропских језика. Ми смо читали ове: *Граматика современног русског литературног језика* (група аутора) (32), *Увод у упоредно проучавање индоевропских језика* — А. Меје (49).

Постоји и приличан број радова и дела у којима се уз неку другу тему анализирају и изведенице са суфиксом *-тељ*. То су: *Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику* (42) и поменути *Предговор...* (43) — В. С. Караџића, *О грађењу нових речи* (14), *Око нашег књижевног језика* (16) и *О језичкој природи и језичком развјетку* (15) — А. Белића, *Notina agentis у старословенском језику* (57) — Св. Николића, *Номина агентис у српскохрватском језику* (2) — М. Бабић (необјављени магистарски рад).

О суфиксу *-тељ* више говоре неки радови М. Стевановића *Продуктивност неких наставака којима се граде nomina agentis* (70), Б. Јуришића *О продуктивним формантима у творби номина агентис* (41), и више радова С. Бабића објављених у загребачком Језику, а који се односе на овај суфикс: *Жигосани суфикс -тељ* (3), *Спорни суфикс -тељ* (7), *Творба именица са суфиксом -тељ* (10), *Однос изведеница са -тељ и -лац* (6). У току рада наведене расправе и чланци били су нам важна оријентација у распореду и класификацији материјала, а овоме су допринеле и расправе на руском језику: *К историји славјанског суффикса -telb* (19) — Бернштајн, *Словообразование имен лиц с суффиксом -тељ* (66) — од групе аутора и *Изменения и преимствениость в образовании имен на -тељ* (79) — Хјутлџ -Ворт (превод са енглеског).

Морфема *-тељ-* се јавља у савременом српскохрватском језику и у саставу секундарних изведеница са различитим суфиксима, а чије су основе deverбативне именице на *-тељ*. Осим именичких образовања (изведеница женског рода са суфиксима *-ица* и *-ка* и апстрактних именица са суфиксом *-ство*) од номина агентис на *-тељ* се образују и друге граматичке категорије: придеви (са суфиксима *-ски*, *-ев*, *-ин*), глаголи (са суфиксима *-а(ти)*, *-и(ти)*, *-ева(ти)* и *-ова(ти)* и прилози (са суфиксом *-ски*). О секундарним изведеницама са морфемом *-тељ-* у саставу као о једној целини није до сада писано у нашој литератури. Поменуте категорије изведеница су појединачно обрађиване у вези са одговарајућим суфиксима (најчешће у граматицама), или у вези са широм темом: номина агентис, у склопу моционих суфикса, или било ког проблема из области творбе речи. Осим поменутих граматица и неких радова, за поједине типове изведеница — нпр. за фемининалне изведенице са морфемом *-тељ-* у

саставу, користили су нам радови Р. Бошковића *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници* (24) и Б. Ђорића *Деривација моционим суфиксима у јужнословенским језицима* (76), *Порекло и развитак моционих суфикса код именица женског рода у српскохрватском језику* (78).

Материјал са примерима и потврдама изведеница са морфемом -тељ- прикупљен је из најновијих речника савременог српскохрватског језика: *Речника савременог српскохрватског књижевног и народног језика* (даље *Речник САНУ*), из 10 његових томова колико их је до сада штампано, до речи к у к у т и ц а, а од наведеног слова и речи из *Речника српскохрватског књижевног језика* (84) (даље *Матичин речник*), и то из треће књиге у издању Матице српске и Матице хрватске и из четврте, пете и шесте књиге у издању Матице српске. Грађу смо допуњавали одговарајућим примерима из *Рјечника хрватскога или српскога језика* (85) (даље *РЈА*) и *Етимологијског рјечника хрватскога или српскога језика* (86) (даље *Ској*). Вуков *Српски Рјечник* (81) (даље *Вуков рјечник*) прегледали смо да бисмо проверили који су примери у њему засведочени. Списак по коме смо тражили примере и потврде из наведених речника добили смо из речника *J. Матешаћа Rücklaufiges Wörterbuch des Serbokroatischen* (82) (даље *Матешаћев речник*), и допуњавали га уколико смо друге примере налазили у речницима. Нарочито је богат материјал узет из *Речника САНУ* јер је засведочен многим примерима са целог језичког подручја, из књижевних текстова, народног стваралаштва и из до сада објављених значајних речника: *Речника српскохрватског и немачког језика* — *Ристић-Кангрга, Талијанско-хрватског рјечника* — *М. Деановића, Речника српскога и немачкога језика* — *Ђ. Поповића* и других. Међутим већи део материјала сакупљен је из *Матичног речника* са примерима и потврдама из к њ и ж е в н о г ј е з и к а, па ће се одговарајући закључци засновани на материјалу односити углавном на к њ и ж е в н и ј е з и к.

Да бисмо показали извесне тенденције у вези са изведеницама са морфемом -тељ- у саставу у савременом књижевном језику, материјал ћемо поред осталог морати класификовати и према изворима, и то на примере засведочене само у речницима и примере засведочене у књижевним текстовима. Издвајамо примере засведочене само у речницима, иако представљају део књижевног језика, јер су их и сами састављачи могли образовати на основу постојећих творбених модела, а да немају ширу употребу у језику. Појам к њ и ж е в н и т е к с т узима се у најширем смислу речи и обухвата, поред књижевних дела, све врсте објављених текстова из различитих области људске делатности.

Између речничког материјала и најновијег лексичког стања у књижевном језику постоји већ извесна временска дистанца, па смо из тог разлога ексцерпирали невелики корпус најновијих извора из књижевности и дневне штампе са целог подручја српскохрватског језика. Од писаца из источног и централног језичког подручја узели смо: О. Давича *Бетон и свици* (91), В. Стевановића *Нишчи* (98), М. Савића *Љубави Андрије Курандића* (95), М. Селимовића *Острво* (96), Ђ. Сијарића *Кад дјевојка спава* (97), Б. Шћепановића *Уста пуна земље* (101) и П. Угринова *Задат живот* (99). Од дневне штампе ексцерпирали смо *Политику* (93), *Ослобођење* (91) и *Побједу* (92). Из западног језичког подручја извори су нам били: из књижевности: З. Мајдак *Кужиш, стари мој* (89), В. Јелић *Кирвај* (88), и Х. Хитрец *Манијак* (100), а од штампе: *Вјесник* (87) и *Недељна Далмација* (90).

Праћење извора према језичком подручју, не само за ову грађу, него и за речничку, имаће значаја за оне изведенице са морфемом *-тељ-* у саставу које су неједнако територијално распоређене. Материјал из најновијих извора има другостепени значај за анализе које ћемо вршити и узимаћемо га као помоћни материјал, кад то буде затребало, уз основну речничку грађу.

Да бисмо потпуно и правилно остварили наш главни циљ — да дамо творбену анализу свих изведеница са морфемом *-тељ-*, морамо одредити појам морфеме према појму суфикса, јер се у нашем раду иста јединица *-тељ-* у изведеницама јавља или у функцији суфикса или као део њиховог морфемског састава — само као морфема. Дефиниција појма морфеме давана је у лингвистичкој литератури, а ми ћемо навести једну из *Приручне граматике хрватскога књижевног језика*, управо зато што је за класификацију и поступке у вези с њом сасвим довољна: „Најмањи одсјечак ријечи којему је придружен какав садржај, тј. који има какво значење, зове се морфем” (61, 46). У истој граматичкој се даље каже: „Двије су врсте морфема од којих се ријечи састоје: коријенски морфем и афиксални морфем... Коријенски морфем... садржи темељно, лексичко значење ријечи” (61, 47). Афиксалне морфеме или афикси деле се на префиксе, суфиксе, инфиксе и наставке. „Афикси имају творбено и граматичко значење, па се називају функционалним морфемима” (61, 48). Суфикс је, значи, афиксална морфема, то је „онај низ гласова који долази на крају творенице, а сам није ни ријеч ни њезина основа” (61, 224). Језичка јединица *-тељ-*, и као суфикс и као морфема афиксална је морфема. Разлика је у томе што је „суфикс двоморфемска јединица која се састоји од творбеног и обличног морфема” (8, 13). И суфикс *-тељ-* је двоморфемска јединица, чија је творбена морфема *-тељ-*, а облична морфема *нула*. Творбена

функција суфикса -тељ је да се њиме од глагола образују именице са значењем вршиоца радње. Као морфема, -тељ- задржава творбено значење суфикса и у секундарној изведеници, али нема творбену функцију, па ни двоморфемски састав.

Укупан број скупљених изведеница са морфемом -тељ- у саставу износи 690. Највећи део материјала чине примарне девербативне изведенице са суфиксом -тељ, чије се творбено значење у литератури одређује као значење вршиоца радње (номина агентис). Излагање о њима у раду биће најопширније, јер ће се на њима, као на основама свих других изведеница (које су предмет интересовања овог рада), вршити и граматичко-структурна и семантичко-лексичка анализа. Секундарне изведенице су малобројне у материјалу и заузимаће мањи део нашег рада, јер ће основне теоријске поставке бити урађене у вези са њиховим основама — изведеницама на -тељ. Структурно, однос скоро свих секундарних изведеница према примарним је исти: први непосредни конституент је изведеница са суфиксом -тељ, а други је суфикс са одређеним творбеним значењем. Једино придевске изведенице са суфиксом -иц имају за основу фемининалне облике са суфиксом -ица и -ка (добијене од целог облика маскулина на -тељ).

У литератури која се односи на номина агентис са суфиксом -тељ, почев од Вука и Белића па до најновијих радова М. Стевановића, С. Бабића и Б. Јуришића, постављала су се и решавала питања карактера, продуктивности, територијалне распрострањености и присутности суфикса -тељ у савременом језику. Нека од ових питања, као што су питање продуктивности, територијалне заступљености и присутности у језику, ми ћемо поставити на шири план — на све изведенице са морфемом -тељ- у саставу, да би се добио приближан увид о присутности ове морфеме у творбеном саставу савременог српскохрватског језика.

О територијалној заступљености појединих изведеница доносићемо само начелне ставове, а не подрбно утврђене податке, јер нам грађа то не дозвољава. У примерима имамо податке територијалне припадности извора, али је већина примера из источног и централног подручја, а само мали део из западног (такво је стање у Матичином рачнику). Примерима из РЈА нисмо могли ове податке комплетирати зато што извори углавном не припадају савременом језику. Доста исцрпнији у овом смислу је материјал узет из Речника САНУ, али је то мањи део наше грађе.

Питање народног односно литерарног порекла суфикса -тељ, како смо већ напоменули, нисмо могли разматрати на нашој грађи, која углавном има књижевни карактер.

Између појединих творбених типова са морфемом *-тељ-* и творбених типова са неком другом морфемом, нпр. *-лац-* или *-ач-*, јављају се односи конкурентности, појава да се за исто творбено значење јављају различити деривати. Већа учесталост једног творбеног типа у односу на други, у одређено време и на одређеној територији, не зависи само од лингвистичких већ и од екстралингвистичких фактора. У неким случајевима овај однос се јавља као творбена синонимија, па се питање употребе истозначних творбених типова не поставља ни временски, ни територијално, па ни индивидуално, јер аутори (нарочито у књижевности) и ову синонимичност искоришћавају за разноврсност свога израза.

На саставу основе и суфикса у изведеницама се могу јавити и морфонолошке промене. За изведенице са морфемом *-тељ-* јавља се само асимилација код једног типа — придевских изведеница са суфиксом *-ин* од фемининалних облика на *-ица*.

Акцент на изведеница са морфемом *-тељ-* је различит, јер су разноврсне и категорије изведених речи. Али већина чува акценат основне речи (именице на *-тељ*), мада ћемо наћи примере и са друкчијим акцентом. Сви примери којима располажемо акценатовани су у речницима, и ми ћемо, говорећи о акценту, имати у виду овај акценат.

Свака библиографска јединица наведена је под редним бројем на крају рада у списку литературе. После навођења цитата или упућивања на неку од њих, уместо имена аутора и назива дела, стављаћемо у загради редни број под којим се јединица налази, а следећи број после зареза означаваће страницу. Уколико се будемо позивали на две или више библиографских јединица на истом месту, јединице ће бити одвојене тачком и зарезом, а странице од јединице само зарезом.

Морфема -тељ- у суфиксу -тељ

Кад се морфема *-тељ-* у творбеном процесу везује за глаголске основе са значењем вршиоца радње, њена творбена функција је суфиксална, па у изведеницама таквога типа говоримо о суфиксу *-тељ*. Рекли смо већ да је суфикс *-тељ* двоморфемска јединица, јер осим морфеме *-тељ-* садржи и нулти облички наставак.

Порекло суфикса *-тељ* је прасловенско, а наслеђен је из индоевропског језика. Код Мејеа у *Уводу у упоредно проучавање индоевропских језика* за индоевропске језике налазимо два лика истог суфикса за грађење именица које означавају вршиоце радње, а то су **-ter* и **-tel*. Први лик је данас сачуван у грчком и

латинском језику. „У словенском, напротив, [чува се] у облику *-tel* (проширеном с *-je-* у падежима једине); *l у суфиксу **-tel-* налази се и у хетитском” (49, 150). Сличне податке смо нашли у предговору прасловенског речника (65), у коме се истиче да је суфикс *-tel* једна од важних заједничких прасловенско-хетитских црта, а да се индоевропска алтернација *l : r* среће не само у основама речи него и у формантима. Друкчије тврдње су неосноване, па и она да је *-tel-* постало од *-ter-* на прасловенском терену, а што се доказивало дисимилацијом у речима које су у корену имале *-r-*, као што су: *prijatel'ъ, zritel'ъ, oratel'ъ*.

У нашој литератури о општесловенском карактеру суфикса *-тељ*, који је наслеђен из индоевропског, говори Р. Бошковић (24). По његовом мишљењу изведенице са суфиксом *-тељ* су на прасловенском терену добиле полутематску флексију (тематску у јединици, атематску у множини), а суфикс данашњи лик у свим словенским језицима. Полутематску флексију именице су добиле „на тај начин што је код њих суфикс *-tel* у јединици проширен суфиксом *io*” (24, 98).

Данас суфикс *-тељ* имају сви словенски језици, али са неједнаком продуктивношћу. Највећа продуктивност овог суфикса је у руском и чешком језику. Према руским граматикама (31; 32) и новијим радовима о суфиксу *-тељ* (33; 19; 66; 79) у савременом руском језику суфикс *-тељ* је најпродуктивнији од свих суфикса за извођење номина агентис и, за разлику од других словенских језика у којима овај суфикс има углавном литерарни карактер, проширио је своју употребу из књижевног и на народни језик. За чешки језик, како налазимо у једном раду (19), тврди се да је суфикс *-tel* веома продуктиван, али да остаје као карактеристика књижевног језика. У неким словенским језицима суфикс *-тељ* је продуктиван, али мање од претходних, углавном у књижевним језицима: у словачком, бугарском (под утицајем руског), старијем пољском (под утицајем старог чешког), а у осталим језицима овај творбени тип је мале продуктивности или непродуктиван (19). У свим словенским језицима, осим у руском, суфикс *-тељ* има литерарни карактер.

Ако се пође од чињеница да је суфикс *-tel'ъ* општесловенски, наслеђен из индоевропског у продуктивном типу изведеница које су означавале вршиоце радње и имале широку примену у језику, а у вези са данашњим стањем у свим словенским језицима, па и у српскохрватском, могу се поставити два питања: 1) како се десило да изведенице на *-тељ* у словенским језицима остану само у оквирима књижевног језика; 2) откуда толика неуједначеност у продуктивности суфикса *-тељ* у словенским језицима.

Размотрићемо најпре чињенице које се тичу првог питања, а тако ћемо доћи и до одговора. Поћи ћемо од синхроног стања у неким словенским језицима, да бисмо лакше објаснили појаве у развоју тих језика. Одређујући семантику глагола који су у основи изведеница на *-тељ*, а и семантику самих изведеница у чешком језику, Докулил је истакао да су то глаголи који означавају интелектуалне радње (19). У савременом српскохрватском језику, имајући у виду семантику глагола и изведеница, говори се да суфикс *-тељ* није народног карактера. По мишљењу М. Стевановића (70) овај суфикс губи народни карактер када се почео везивати за глаголске основе које су означавале духовне или апстрактне делатности. Вероватно су ово били разлози и у осталим савременим словенским језицима, осим руског, да се суфикс *-тељ* веже за књижевни језик, али не више по потреби садашњег развоја језика већ чувајући старија стања првог писаног језика узора — старословенског језика. У ком је раздобљу развоја словенских језика суфикс *-тељ* изгубио своју широку употребу до сада није тачно утврђено. Једино се може закључити да је први словенски писани језик — старословенски — проширио наслеђену употребу овог суфикса и свој изражајни потенцијал, јер је био језик црквених књига, преко кога су Словени примали хришћанство. Тако је и суфикс *-тељ* преузео улогу да означава вршиоце апстрактних духовних радњи, чиме је добио књижевни карактер. Тако су словенски језици, чувајући традиције првог писаног језика, сачували и овакву употребу суфикса *-тељ*, мада се данас, у условима бржег развоја језика, у којима је велики утицај не само народног језика на књижевни већ и књижевног на народни, не може тако искључиво говорити о народним или о књижевним језичким цртама. То нам показује и наш језички материјал скупљен из речника савременог српскохрватског језика, у коме изведенице на *-тељ* не означавају само вршиоце духовних и апстрактних него и других делатности и имају ширу употребу и у књижевном и у народном језику.

Неједнака продуктивност суфикса *-тељ* у словенским језицима условљена је различитим факторима: друштвено-историјским околностима у којима су се поједини језици развијали — као екстралингвистичким факторима, и лингвистичким факторима — појавом нових и повећавањем продуктивности постојећих суфикса истог творбеног значења.

У нашем материјалу број изведеница са суфиксом *-тељ* је 278, скоро половина од целокупног броја свих изведеница са морфемом *-тељ-* у саставу. Творбена структура ових изведеница може се овако представити: први део основа је глаголски део а други непосредни конституент је суфикс *-тељ*. Функција су-

фикса -тељ је творбена и граматичка, јер изведена реч — именица — припада другој граматичкој категорији у односу према основној речи — глаголу.

Пошто говоримо само о једном творбеном типу чији је формални показатељ суфикс -тељ, класификацију примера вршићемо према граматичко-структурном и семантичко-лексичком аспекту.

Изведенице према граматичко-структурном аспекту

Изложићемо најпре нашу грађу по односу према инфинитиву (односно инфинитивној основи) глагола, и то дајући у оквиру сваке групе, где има таквог двојства, најпре подгрупу изведеница на -тељ насталим само суфиксацијом, а као другу подгрупу образовања која се од прве разликују и тиме што имају творбени формант испред основе (префикс или први део сложенице). Како бисмо размотрили и извесне појаве у вези са глаголским видом, у оквиру прве подгрупе указиваћемо и на вид глагола.

I -ти/-тељ:

- а) несвр. *жители*; свр. *предатељ*;
- б) *добродетељ*, *општежители*;
- ти/-итељ: свр. *спасители*;
- ти/-(ов)итељ: свр. *покровители*, *откровители*;

II -ати/-атељ:

- а) несвр. *писатељ*, *надзиратељ*, *натјецатељ*, *одрицатељ*, *подстицатељ*, *погицатељ*, *презиратељ*, *призиватељ*, *промицатељ*, *изрицатељ*, *делитељ* итд.; свр. *показатељ*, *завештатељ*, *саздатељ*, *тражитељ*; свр. и несвр. *васпитатељ*;
- б) *сунатјецатељ*, *непријатељ*, *подравнатељ*, *препријатељ*, *столоравнатељ*;
- ати/-итељ: несвр. *шишители*;
- вати/-вателељ: несвр. *даватељ*, *издаватељ*;
- авати/-аватељ: несвр. *обожаватељ*, *подражаватељ*, *поручаватељ*, *заговаратељ*, *проучаватељ*, *уздржаватељ*, *уништаватељ*;
- авати/-атељ: *обожатељ*, *извештатељ*, *завештатељ*;
- евати/-еватељ: несвр. *захтеватељ*;
- ивати/-иватељ: несвр. *истраживатељ*, *оčekиватељ*, *смириватељ*;
- овати/-оватељ: несвр. *дражбоватељ*, *дароватељ*;
- овати/-итељ: несвр. *именитељ*, *ревнитељ*;

III *-ати*² (<ēti)/-атељ: несвр. држатељ, садржатељ, насто-
јатељ;

-ати² / -етељ:

а) несвр. садржатељ;

б) сведржатељ;

IV *-ети*/-итељ:

а) несвр. мрзитељ;

б) доброжелитељ;

V *-ити*/-итељ:

а) несвр. жалитељ, делитељ, дворитељ, гушитељ, губи-
тељ, градитељ, грдитељ, гоститељ, гонитељ, гојитељ (гаји-
тељ), вршитељ, водитељ, бунитељ, будитељ, бројитељ, бра-
нитељ, кваритељ, коритељ, кривитељ, кротитељ, крчитељ,
кршитељ, љубитељ, миритељ, множитељ, молител, мрчи-
тељ, мутитељ, мучитељ, носитељ, нудитељ, облачитељ, опа-
читељ, пазитељ, пленитељ, појитељ, правитељ, проситељ,
редитељ, родитељ, рушитељ, светитељ, славитељ, служи-
тељ, тешитељ, тлачитељ, тражитељ, тужитељ, учитељ, хва-
литељ, хранитељ, хулитељ, чинитељ, ширитељ, даритељ,
скврнитељ, харачитељ, доносител, изгонитељ, изводител,
заводитељ, патворитељ, подносител, преводитељ, предводи-
тељ, прогонитељ, разноситељ, уводител; свр. обновитељ, по-
бедитељ, посудитељ, спаситељ, увредитељ, упутитељ, уру-
читељ, утеловитељ, управитељ, узајатељ (узгојитељ), изу-
митељ итд.; свр. и несвр. крститељ, родитељ;

б) прародитељ, земљобранитељ, доброчинитељ, бродо-
градитељ, кривотворитељ, руководитељ, телохранитељ, ус-
тавобранитељ, итд.;

VI *-нути*/-нитељ: свр. надахнитељ;

-нути/-итељ: несвр. мрзитељ.

Из овог прегледа се види да је продуктивност наставка-тељ условљена његовим проширењем тематским вокалом преузетим из глагола. То је пре свега вокал *-и-* преузет од глагола на *-ити*, а онда у мањој мери и вокал *-а-* преузет од глагола на *-ати* (са основном без проширења или проширеном суфиксима у којима је сугласник *в*). Отуда су нормални односи *-ити*/-итељ и *-ати*(-авати,-ивати и сл.) /-атељ(-аватељ,-иватељ), а остало су усамљени или лексички случајеви. Глаголска тематизација *-ну-* и *-е-*(-ě-) не преноси се на изведенице, а примери без тематског проширења представљају лексичке случајеве, углавном архаизме (*житељ*, *предатељ*, где *-и-* и *-а-* припадају основи), добродетељ (пример особеног облика и значења). Неки примери изискују посебне напомене:

спаситељ: иако данас постоји и варијанта *спасити*, изведеница је старијег порекла и настала је од глагола *спасти*.

попечитељ је русизам, а одговарао би српскохрватском односу *-ћу/-итељ* (изведеница од *печь*, староруско *печи*; старословенско *пешти*).

откровитељ: овде *-ов-* припада основи (као и у *покровитељ*), тј. имамо руски или црквенословенски рефлекс основе *отъкръв-* (у парадигми глагола *отъкрыти*).

воспитатељ, *доброжелатељ*, *почитатељ* такође су русизми у којима је примењен однос *-атъ/-ателъ*

шишитељ је потврђен у Вуковом рјечнику, а из њега пренет у друге речнике. Значење му је одређено као 'кум на шишаном кумству'. Основни облик глагола је *шишати* са инфинитивном осномом на вокал *-а-*, па би изведеница требала да гласи „шишатељ“. Вероватно у овом примеру имамо продуктивнији проширени суфикс *-итељ*, пренет од глагола на *-ити*.

обожатељ. Иако је засведочен и глагол *обожити*, изведеница се наслања на глагол *обожавати*, те показује тежњу скраћивања (поред дублетног *обожаватељ*), као и *извештатељ*. Скраћену основу имамо и у примерима *ревнитељ*, *именитељ*, где долази до изражаја продуктивност елемента *-итељ*. Сем поменутих примера ову продуктивност потврђују и примери *сведржитељ* и *садржитељ* према глаголима на *-ати* < *-ěti*, као и два примера према глаголима на *-нути*: *мрзитељ* (од *мрзнутити*, хомонимно са *мрзитељ* од *мрзети*) и *надахнитељ*.

У неколико случајева, дакле, видимо да елеменат *-итељ*, прекорачује оквире глагола на *-ити* и да као проширени суфикс показује извесну продуктивност. Ова појава је стара, о чему сведоче старословенизми као *спаситељ*, *сведржитељ*.

Граматицка анализа изведеница са суфиксом *-тељ* показала је да су продуктивна образовања само од глаголских типова на *-ити* и *-ати*. Значи да је употреба суфикса *-тељ* условљена глаголским обличким типом.

У излагању примера у оквиру неких група разликовали смо и по две подгрупе изведеница према структури основе. У првој продуктивнијој подгрупи изведеница у основи је глагол као права лексичка реч или изведени глагол. Посебан коментар даћемо уз неке именице друге подгрупе чије су основе по структури друкчије, јер поред глагола имају и префикс или први део сложенеце. Оне се међусобно разликују и по начину образовања. Суфиксални начин за све изведенице је и најпродуктивнији. Изведенице суфиксалног начина образовања често су мотивисане префиксалним глаголима: *преводитељ*, *прогонитељ*, *оштетитељ*, *изградитељ* и сл.

Неке изведенице са префиксалним глаголом у основи имају префиксални начин образовања, и код њих је творбено средство префикс, а мотивирајућа реч именица са суфиксом *-тељ*. Образовања нису бројна: *прародитељ*, *сунатјецатељ*, *непријатељ*, *препријатељ*. Суфикс *-тељ* код ових именица није део творбене структуре него морфемске. Код њих префикси остварују своју творбену функцију, па сваки творбени узорак сачињава значењску скупину. Тако изведенице са префиксом *пра-* означавају степен сродства, ако именица у основи значи родбински однос: *прародитељ*. Префикс *пре-* означава јачи степен онога што именица у основи значи: *препријатељ* — велики пријатељ. Изведенице са префиксом *су-* имају социјативно значење, означавају сарадњу, заједништво: *сунатјецатељ*. Префикс *не-* потиरे значење основне речи: *непријатељ*.

Именице са суфиксом *-тељ* могу бити и сложене по структури. Творбено код њих разликујемо изведенице са сложеном структуром и сложенице. „Ако су у творби биле полазне двије ријечи, утврђује се да је то сложеница, а ако је као полазна ријеч послужила сложеница, говори се о изведеници“ (61, 232). У нашем материјалу нашли смо само ове изведенице са сложеним глаголом у основи: *опуномоћитељ* (од сложенице *опуномоћити*), *кривотворитељ* (од *кривотворити*) и *руководитељ* (од *руководити*). И реч *општежитељ* је изведеница, јер је, вероватно, настала на основу познатије сложене речи *општежитије*.

Број сложеница у нашој грађи је већи. Према синтаксичком односу делова сложенице са суфиксом *-тељ* могу бити одредбене и допунске. Одредбене сложенице од предиката и апозитива су: *самомислитељ*, *самомучитељ*, *самостворитељ*. Допунске сложенице су „постале од делова који су један с другим стајали у зависном односу као управни члан и његова допуна — најчешће од неког прелазног глагола и његова објекта у функцији допуне тога глагола“ (71, 411). Оне су у нашем материјалу и бројније: *земљобранитељ*, *домоустројитељ*, *добročинитељ*, *добротворитељ*, *деџоскврнитељ*, *вероучитељ*, *бродоградитељ*, *кућеназитељ*, *кућехранитељ*, *мирољубитељ*, *оврховодитељ*, *сведржитељ*, *телохранитељ*, *уставобранитељ*, *доброжелитељ*, *родоскврнитељ*, *добродетел*. Објекат може бити и у неком другом падежу (даљи објекат), нпр. у инструменталу: *домоуправитељ*, *државоуправитељ*, *столоравнатељ*.

Између првог и другог дела сложенице обично се јавља спојни самогласник (интерфикс). Сложенице са суфиксом *-тељ* углавном имају спојни вокал *-о-* иза непалаталних сугласника: *бродоградитељ*, *мирољубитељ* и сл., а спојни вокал *-е-* среће се иза палаталних сугласника (некадашњих и садашњих): *кућеназитељ*, *кућехранитељ*, *општежитељ*. Код неких сложеница се јав-

ља спојни вокал -о- и иза палаталних сугласника: *земљобранитељ*, *децоскврнитељ*, вероватно као резултат дисимилације спојног вокала према вокалу из претходног слога.

Видели смо да се суфикс -тељ у творбеном процесу не везује за основе свих глаголских обличких типова (продуктивна образовања су само од глагола на -ати и -ити), а сада ћемо размотрити творбену функцију овог суфикса у односу на глаголски вид. Анализа примера показала је да творбена функција суфикса -тељ није условљена, па ни ограничена, глаголским видом. Изведенице се праве од оба глаголска вида ако у одговарајућем типу глагола има нормално оба вида. Међутим вид глагола донекле условљава значење изведеница, те при трансформацији (преоблици) у њиховој дефиницији долази или само несвршени глагол, или и свршени и несвршени, или само свршени. Ипак значење се не везује строго са видом глагола у основи. Ако је глагол несвршеног вида, онда је углавном и изведеница квалификативног, свевременског значења; ако је пак глагол свршеног вида, онда имамо три случаја: *утемељитељ*, *проневеритељ*, *створитељ* — углавном извршилац једнократне радње; *разоритељ* — обе могућности; *укротитељ*, *просветитељ* — квалификативно значење. Међутим видска одређеност изведеница није таква као код глагола, него само преовлађујућа карактеристика значења, а нису искључене ни друге могућности. Нпр. *проневеритељ*, поред обичног значења 'извршилац једне (једнократне) проневере', може добити и квалификативно значење („Он је непоправљиви проневеритељ“); обрнуто, може се говорити и о *укротитељу* одређене животиње (тј. извршиоцу једне конкретне радње), а не само у квалификативном смислу 'онај који кроти животиње'.

Ипак, као категорија, именице на -тељ теже свевременском, квалификативном значењу, а наслон на глаголе свршеног вида у творбеном процесу донекле је и морфолошки мотивисан: избегавање дужих образовања (*показатељ*, *завештатељ* а не „показиватељ“, „завештавататељ“), давање предности продуктивнијем -итељ над рејим -атељ (*разоритељ*, *управитељ* а не „разаратељ“, „управљатељ“), или оба разлога истовремено (*просветитељ*, *украшитељ* а не „просвећиватељ“, „украшаватељ“). Тежња крајој изведеници нарочито долази до изражаја у односу -авати/-атељ (*обожатељ*, *извештатељ*).

Категорија вида својствена глаголима нема исти значај за семантику девербативних именица на -тељ, које ипак нису савсвим неутралне у односу на глаголски вид.

Изведенице према семантичко-лексичком аспекту

Девербативна образовања са суфиксом *-тељ* по творбеном значењу припадају категорији именица номина агентис (имена радника) чије је опште лингвистичко одређење да означавају некога или нешто као носиоца глаголске особине или процеса. У савременом српскохрватском језику ово творбено значење, осим суфикса *-тељ*, остварују и други продуктивни суфикси: *-ац(-лац)*, *-ач*, *-ар*, *-ник*, *-аш* и мање продуктивни суфикси. Сви поменути суфикси, осим суфикса *-тељ*, реализују и друга творбена значења, семантички су поливалентни, а једино је суфикс *-тељ*, у српскохрватском језику и у већини словенских језика, семантички моновалентан јер своје творбено значење реализује само у категорији именица које означавају вршиоца радње. Семантички имена вршилаца радње са овим суфиксом најчешће се реализују у категорији бића, а ређе у категорији предмета и других појмова који означавају разноврсне појаве и односе материјалне и духовне културе. Али на бази своје агентивне структуре именице са суфиксом *-тељ* остварују више лексичких значења, а који се „све и какви десигнанти или предмети и појаве стварности обележавају и могу обележавати именичким девербативним образовањима ексцентричног типа — зависи увек од њихове конкретизације, одн. реализовања или остваривања у говору“ (57, 32).

Наша семантичко-лексичка анализа именица са суфиксом *-тељ* биће детаљна и исцрпна толико колико су нам омогућили сакупљени примери чије су језичке реализације дефинисане у речницима и поткрепљене примерима. У досадашњој литератури било је одређивано углавном творбено значење ових именица и нека значења лексичке реализације. Тако се у Граматици М. Стевановића каже да су изведенице са суфиксом *-тељ* означавале „првобитно вршиоца радње основног глагола, која се обично вршила на корист или штету онога коме је тај вршилац оно што јест: *бранитељ* је онај који је бранио некога, *хранитељ* онај који је хранио, *учитељ* онај који је учио . . .“ (71, 514). Касније у раду „Продуктивност неких наставака . . .“ М. Стевановић говори, у вези са овим именицама, и о значењу и малаца занимања истичући да именице са суфиксом *-тељ* имају и нека друга значења. „Познато је, рецимо, да *делитељ* и *садржитељ*, односно *делилац* и *садржалац*, *именитељ* и *бројитељ* или *именилац* и *бројилац*, *показатељ* и сл. нису називи вршилаца радњи, већ означавају појмове који на други неки начин, као средство или друго што, с дотичном радњом стоје у вези“ (70, 15). О неким другим значењима именица са суфиксом *-тељ* говори и С. Бабић. Имајући у виду изведенице типа: *именитељ*, *бројитељ*,

показатељ и сл. он каже: „Зато се, лингвистички гледано, такве именице не морају нужно односити на човјека, него и на што друго, већ према пракси, односима у стварности“ (7, 75).

Ми смо, прегледајући примере из прикупљеног материјала, поред наведених значења пронашли још нека која су се развила из основног творбеног значења. Ради потпунијег увида у овај проблем изведенице ћемо према семантичко-лексичкој реализацији груписати у неколико типова, уз напомену да су та значења само у контексту одређена. Примере нисмо могли наводити у контексту, али смо тај контекст (примере из речника) имали на увиду када смо одређивали поједина значења. Критеријум ове класификације није у изведеницама него у могућности њихове употребе у језику, па једна именица употребљена у два различита контекста може имати и два значења. Одређујући изведенице по значењу ми показујемо могућност њихове употребе у језику.

На основу тога да ли се вршилац радње карактерише по стварном извршењу радње у даном тренутку или по томе што неку радњу врши стално, по опредељењу, позиву, способности и сл., разликујемо:

1. Именице које означавају стварног вршиоца радње (номина агентиc): *створитељ, родитељ, покровитељ, крститељ, облачитељ* (онај који навлачи облаке — атрибут за бога Зевса), *чинитељ, просветитељ, управитељ, откупитељ, покрститељ, самостворитељ, стваратељ, сведржитељ, саздатељ, упутитељ, уручитељ, опуномоћитељ, обновитељ, победитељ, посудитељ, заменитељ, кротитељ, бранитељ, тлачитељ, кршитељ, гојитељ, градитељ, правитељ, делитељ* (онај који дели), *гушитељ, грдитељ, гонитељ, вршитељ, будитељ, кваритељ, коритељ, кривитељ, крчитељ, мрчитељ, носитељ, нудитељ, пазитељ, појитељ, рушитељ, тражитељ, хранитељ, ширитељ, даритељ, доносителељ, изгонитељ, изводитељ, подносителељ, преводитељ, прогонитељ, производитељ, разноситељ, уводитељ, заговаратељ, предводитељ, оптужитељ, потлачитељ, изградитељ, приредитељ, упропаститељ, опоручитељ, подјармитељ, пресудитељ, утеловитељ, утаманитељ, установитељ, уредитељ, пријавитељ, предочитељ, поднајмитељ, проверитељ, откупитељ, највеститељ, искупитељ, искоренитељ, изговоритељ, истребитељ, истражитељ, испунитељ, заштитељ, известитељ, извршитељ, препоручитељ, преустројитељ, утемељитељ, украситељ, ујединитељ, узвиситељ, скупитељ, разредитељ, разоритељ, проценитељ, проневеритељ, проверитељ, починитељ,*

ослободитељ, освојитељ, наручитељ, изменитељ, изнајмитељ, изумитељ, децоскврниатељ, земљобранитељ, уставобранитељ, завештатељ, спасаватељ, извештатељ, столоравнатељ, занитељ, делатељ, приматељ, захтеватељ, слушатељ, уништатељ, проучаватељ, подржаватељ, заседатељ, заповедатељ, закладатељ, заговаратељ, смириватељ, очекиватељ, наследоватељ, истражитељ, издаватељ, троватељ, даватељ, неговатељ, оверовитељ, извинитељ, подстицатељ, сунатјецатељ, изрицатељ, одрицатељ, натјецатељ, предатељ, губитељ, слушитељ, гоститељ.

2. Именице које значе занимање (nomina professionis, nomina officii): угоститељ, послушитељ, водитељ, редитељ (редатељ), учитељ, вероучитељ, настојатељ (надстојник), писатељ (списатељ), надзиратељ, попечитељ, дражбоватељ, издаватељ, председатељ, подравнатељ, равнатељ, сниматељ, складатељ, оврховодитељ, (извршилац судске пресуде о оврси, егзекутор), телогранитељ, кућеназитељ, бродоградитељ, истражитељ, тужитељ, заптитељ (правн. онај који по судском налогу одузима спорну имовину, чувар заплених ствари, секвестратор).

3. Именице са квалификативним значењем: непријатељ, пријатељ, препријатељ (велики пријатељ), увредитељ, тешитељ, миритељ, скврниатељ, жалитељ, бунитељ, љубитељ, молитељ, мрзитељ, мутитељ, опачитељ, пленитељ, славитељ, хвалитељ, хулитељ, ревнитељ, заводитељ, патворитељ, усрећитељ, замамитељ, избавитељ, светитељ, преластитељ, осветитељ, добротворитељ, добротчинитељ, мирољубитељ, самомучитељ, доброжелитељ, самомислитељ, кривотворитељ, обожаватељ, поштоватељ, надахнитељ, презиратељ.

4. Именице које означавају предмете: бранитељ — жлеб, засек на дрвеном маљу ваљарице који омогућује подизање и спуштање маља; руководитељ — упутство за рад; приручна књига, приручник.

5. Именице које означавају различите појмове у научној терминологији: садржитељ, изложитељ, сачинитељ, множитељ, бројитељ, именитељ, делитељ; показатељ, чинитељ.

Најчешћа семантичко-лексичка реализација у категорији бића је значење вршилаца радње или носилаца занимања. Ова два значења су блиска, значење занимања развиле се из значења вршиоца радње, па многе изведенице могу

имати једно и друго значење, зависно од употребе. Тако нпр. именице *градитељ*, *изумитељ*, *учитељ*, *водитељ*, *издаватељ*, *васпитатељ* и сл. могу означавати и вршиоца радње у даном тренутку и онога ко се даном делатношћу бави увек, коме је та делатност занимање, професија. Остала значења такође су се развила на бази основног, или по некој ближој или даљој аналогiji према основном значењу, што је нормалан развојни пут сваке творбене категорије у процесу језичког стварања. Тако се одређивањем лица по некој процесној одредби као особини или квалитету реализовало квалификативно значење именица, углавном од глагола који значе неко стање и бивање, или резултат процеса. Нпр. изведенице *љубитељ*, *обожаватељ*, *поштоватељ*, *надахнитељ* у основи имају глаголе стања, а *заводитељ*, *патворитељ*, *скврнитељ*, *избавитељ*, *преластитељ* и сл. имају у основи глаголе које означавају резултат процеса. Значење вршиоца радње, нарочито у савременим условима развоја технике, може се осим лица односити и на предмете, оруђе, инструменте. У савременом руском језику именице са суфиксом *-тељ* су развиле и ово значење, а у савременом српскохрватском језику изведенице са овим суфиксом у значењу оруђа су веома ретки, појединачни и индивидуални примери. Наведени примери *бранитељ* и *руководитељ* имају само по једну потврду, први у Речнику САНУ, а други у Матичином речнику. Оба примера могу означавати и вршиоца радње. Код С. Бабића у раду „Творба именица суфиксом *-тељ*“ (10) нашли смо још два примера: *мршавитељ* — апарат за мршављење и *обрушаватељ* — авион који се обрушава.

Изведенице на *-тељ* које означавају различите појмове, а које се употребљавају у научној и техничкој терминологији, вероватно су у наш језик ушле на основу латинског језика као преводи именица на *-tor* са истим значењем. Већина примера означавају математичке појмове. Осим суфикса *-тељ* ове именице су добијале суфикс *-лац* (у источном и централном језичком подручју) и суфикс *-ник* (у западном језичком подручју). У западном језичком подручју, како смо нашли код С. Бабића (7), овакве именице са *-тељ* или *-лац* семантички су се диференцирале од изведеница са суфиксом *-ник*. „У хрватској варијанти нема у нормалној употреби ријечи *именитељ*, *именилац*, *садржатељ*, *садржалац*. Мјесто њих се за те математске појмове употребљавају *називник*, *вишкратник*, дакле именице с карактеристичним суфиксом *-ник*. Именице *бројитељ*, *бројилац* постоје, али значе „онај који броји“, а математички је бројитељ *-бројник*, опет изведеница са суфиксом *-ник*“ (7, 75). Иако се у истом значењу уместо суфикса *-тељ* употребљавају и суфикси *-лац* и *-ник*, изведенице са *-тељ* нашли смо у речницима са наведеним потврдама и дефинисане или упућене на уобичајеније са другим су-

фиксима. У Речнику САНУ нашли смо изведенице: *делитељ* — број којим се дели други број; *бројитељ* је упућено на *бројилац* — број у разломку (изнад разломачке црте) који показује колико се одређених делова целог броја узима; *изложитељ* — количник геометријског реда; *именитељ* је упућено на *именилац* — број у разломку (испод разломачке црте) који показује на колико делова је нешто цело подељено, делитељ у разломку, називник. У Матичином речнику нашли смо ове изведенице: *садржитељ* је упућено на *садржилац* — за више бројева онај број који је дељив тим бројевима; *умалитељ* — број који се одузима од другог броја; *сачинитељ* — сталан или познат број који помножен с неком математичком или физичком количином даје нову количину или вредност, коефицијент; *множитељ* је упућено на *множилац* — број којим се множи други број. Код С. Бабића (10; 7) нашли смо изведенице које означавају лингвистичке појмове: *ограничитељ* — елемент који ограничава; *означитељ* — елемент ознаке који означаује, гласовни костур. Осим математичких и лингвистичких појмова именице са суфиксом *-тељ* означавају друге појмове. У Матичином речнику нашли смо: *показатељ* — оно по чему се може добити слика о кретању, току, развоју чега; број, цифра, графикон из којих се види резултат каквог рада; *чинитељ* је упућено на *чинилац* — оно што условљава постојање чега; узрок или услов, покретачка снага, фактор. Именицу *добродетељ* нашли смо у Речнику САНУ, а она означава, као што смо већ рекли, позитивну особину, врлину, племенитост, доброту. Неке од ових изведеница могу означавати и вршиоца радње: *изложитељ* — онај који излаже (нпр. слике); *сачинитељ* — онај који је нешто сачинио, направио; *делитељ* — онај који нешто дели; *чинитељ* — онај који нешто чини.

Одређујући значење именица са суфиксом *-тељ* учили смо слојевитост овога лексичког фонда која је настајала као резултат деловања језичких фактора, а која је различите видове добијала у појединим епохама развоја језика под утицајем и ванјезичких фактора. Девербативна образовања уопште развијају своја значења под утицајем различитих особина глаголских речи, као несамосталних, који су у основи именичких образовања, и именичких речи, као самосталних, које су резултат творбеног процеса. Однос особина једне и друге категорије речи у именичким образовањима у појединим епохама развоја језика је различит и историјски променљив. Ми нећемо давати дијахрони преглед тога развоја, али су изведенице са суфиксом *-тељ* у савременом српскохрватском језику као целокупан лексички фонд сачувале слојевитост таквог развоја. Својеврстан лексички слој су именице са овим суфиксом као део наслеђа из старијих епоха развоја језика примљене из црквеног или рус-

ког језика. Оне су на свом развојном путу изгубиле везу са мотивирајућим глаголским речима добијајући особине самосталних именичких речи, јер су им се значења конкретизовала и обогативала новим појединачним значењима ограничавајући обим употребе на одређена лица. Синхроно гледано ове именице су немотивисане, а пошто означавају одређене конкретизоване појмове, не могу послужити да се према њима граде нове речи за друге и друкчије појмове, па су оне непродуктивне лексичке речи. У процесу језичког стварања оне су следиле развојни пут од неправих продуктивних ка правим непродуктивним лексичким речима. По значењу разликује се:

1) именице које имају одређено значење везано за религију, а односе се обично на Бога, Исуса Христа или свеце: *светитељ*, *саздалтељ* (Бог), *сведржитељ*, *самостворитељ*, *откупитељ* (Исус Христос), *крститељ* (св. Јован), *створитељ*;

2) девербативне именице које су се удаљиле од основне речи а не означавају само вршиоце радње него и онога ко се одликује другим особинама: *родитељ*, *препородитељ*, *пријатељ*, *непријатељ*, *препријатељ*, *откровитељ*, *старатељ*, *учитељ*, *управитељ*, *просветитељ*, *покровитељ*, *настојатељ*, *попечитељ*, *хранитељ* и сл. У нашем материјалу број оваквих непродуктивних именица са суфиксом -тељ није велики, око тридесет.

За остале многобројније изведенице са овим суфиксом може се рећи да чувају везу са основним речима и израз су само једног односа у коме преовлађују особине глаголских речи, одликујући се општим значењем вршиоца радње која се конкретизује у контексту, у вези са другим управним речима. Оне су неправе, мотивисане и продуктивне речи, јер имају својства ове категорије како их је дефинисао и одредио А. Белић: „Овде имамо посла са носиоцима једне ... глаголске особине, а не са носиоцима збира особина” (15, 43). Оне су продуктивне зато „што се од нових несамосталних речи може лако саградити њима слична неправна именица ... што значе категорију у којој остају, а не какав конкретан, индивидуализован појам” (15, 45).

У прегледу значења именица са суфиксом -тељ дошли смо до одговора на питање о продуктивности овог творбеног типа у савременом српскохрватском језику. Наши примери показују да су изведенице на -тељ продуктивне у свом основном творбеном значењу — кад означавају вршиоца радње, да су мање продуктивне у значењу носиоца занимања и носиоца особине, а да су непродуктивне у другим значењима. Кад говоримо о продуктивности, имамо у виду оне именице за које смо констатовали да чувају везу са основном глаголском речју, јер се од нових несамосталних глаголских речи

могу лако саградити њима сличне неправне именице. Оне су жива творбена категорија која функционише у свим видовима писаног језика и по чијем се моделу образују нове речи. Осим овог језичког фактора који је условио њихову бројност у савременом књижевном језику, евидентан је утицај других ванјезичких фактора — друштвено-историјских околности у којима се наш књижевни језик развијао и у којима су фактори наслеђа и позајмљивања из других језика (руског и чешког) одиграли важну улогу.

Питање продуктивности суфикса *-тељ* постављено у науци о творби речи до новијег времена разматрано је на исти начин, па и решење је било јединствено: суфикс *-тељ* није продуктиван у савременом српскохрватском језику. Такво схватање износио је и А. Белић у више својих дела (14; 15; 16). У делу *О језичкој природи и језичком развоју* објашњавајући феномене језичког стварања и грађења речи као пример настанка прaviх лексичких речи од неправих изведених наводи именицу *родитељ*. „Али како *родитељ* обележава не само онога ко је неком живот дао, него и онога ко о неком брине, ко га издржава, негује итд., то је веза између *родитељ* и глагола *родити* ослабела. На тај начин, иако је *родитељ* реч мотивисана, та мотивисаност је све слабија, уколико појам те речи постаје ужи и садржином богатији. Зато однос *родити*: *родитељ* није више творачки (15, 41). Имајући у виду ову и овој сличне речи, које смо ми разматрали као посебан лексички слој, Белић је и у наведеном делу тврдио да речи са суфиксом *-тељ* нису више продуктивне у српскохрватском језику. О непродуктивности ових именица говорили су и Т. Маретић (46) и М. Стевановић (71; 70). У граматици *Савремени српскохрватски језик I* М. Стевановић, имајући у виду ове именице, каже: „Али је несумњиво тачно да су оне [именице] престале бити продуктивном категоријом, нарочито у писаца и у срединама источних и централних области нашег језика, док се у областима на западу, код Хрвата и у културним срединама на тој страни нешто чешће употребљавају. Ипак се може рећи да их у употреби све више потискују именице: бр̀анилац, хр̀анилац, сп̀асилац, које се с овима каткад још напоредо употребљавају” (71, 514).

У новије време, углавном код неких хрватских аутора (3; 6; 7; 9; 41; 61), јавило се и друкчије мишљење — да је суфикс *-тељ* продуктиван у језику. Питање продуктивности овог суфикса почело се разматрати на више језичког материјала скупљеног из речника, из писаних текстова и народног језика. Б. Јуришић (41) је суфикс *-тељ* сврстао међу пет најпродуктивнијих суфикса за образовање номина агентис (у хрватском језику): *-ац* (*-лац*), *-ач*, *-ар*, *-ник* и *-тељ*. „Њихова творна снага није увијек у једнаком напону, него с временом расте или пада, осваја подручја других форманата или узмиче, кадшто и сасвим нестаје” (41, 183). Према

његовим подацима и суфикс *-тељ* је, од старословенског до савременог језика, повећавао своју продуктивност. „Бројке... показују да овај формат живи далеко бујније од свих других, како у старијем тако и у новијем времену. Он је међу њима једини који се веже искључиво на глаголе и употребљава искључиво за творбу номина агентис, док се сви остали вежу дијелом уз глаголе а дијелом уз именице или придјеве и употребљавају за творбу именица разноврсна значења” (41, 187). С. Бабић је у четири рада (3; 6; 7; 10) дао анализу изведеница на *-тељ* и одредио њихово место у творбеном саставу српскохрватског језика показујући продуктивност овог творбеног типа. „Суфикс *-тељ* припада структури хрватскосрпског књижевног језика” (7, 76), а у хрватској варијанти је врло продуктиван. „У Хрвата то израста из структуре њихова књижевног језика, а дјеломично под утјецајем њихова народног језика. И у Срба је та појава шира... Истина је да има неколико ријечи са суфиксом *-тељ* које су дошле из рускога или чешкога језика или настале под њиховим утјецајем, али тај утјецај није од битнога значаја. И без њега би суфикс *-тељ* у нашем језику био продуктиван” (7, 72).

Питање распрострањености суфикса *-тељ* и територијалне распоређености у савременом српскохрватском језику такође је постављано и решавано на различите начине у досадашњој литератури. Тако је Белић у делу *О нашег књижевног језика* у чланку *О данашњим задацима књижевног језика* одредио и место именицама са суфиксом *-тељ* у књижевном језику, јер је запазио бројност употребе ових образовања. „У новије време опет, вероватно под утицајем руског језика, почеле су да се граде у великом броју именице на *-тељ*, *-тељица*... *показатељ*, *прекршитељ*, *изумитељ*, *бродоградитељ*, *пазитељ*...” (16, 303—304). Осврћући се на стање у језику до овога Белић подсећа на мали број образовања са овим суфиксом, јер су га у већини случајева потискивали савременији суфикси *-ац* (*-лац*). „Све ово показује да је наставак *-тељ* био у изумирању и да су речи њиме образоване постале лексичке, тј. без способности да се према њима образују нове речи. Зато све напред наведене речи имају и могу имати савремене живе, продуктивне наставке... Понеке од горњих речи (са суфиксом *-лац*) нема у новијим речницима (напр. *показалац*, *прекршилац*), али је несумњиво да би оне тако гласиле када би их ко хтео начинити...” (16, 304). Белић је, значи, уочио бројност употребе изведеница са суфиксом *-тељ* у најновијем развоју књижевног језика, а даљу његову судбину поставља као стилски проблем који би књижевници и добри познаваоци језика требали да решавају онако како он предлаже: „Поновно грађење таквих речи чини утисак архаизма, а ако сам текст нема такву природу која тражи архаичнији

језик, у стилу се ствара извесна нескладност. Према томе, иако се образовања те врсте не противе нашем језику, па је немогуће тражити да се оне избаце из језика, ипак ће добар стилиста водити рачуна о томе да извесна употреба таквих речи уноси у његов стил и нарочиту боју” (16, 304). И М. Стевановић је констатовао бројније присуство изведеница на *-тељ* у савременом књижевном језику истичући да бројност употребе речи није исто што и њихова продуктивност. „А што су се ове именице... до данас очувале у нашем књижевном језику, и што су многе од њих из цркве и књиге ушле у језик ширих народних слојева — томе су допринели историјски услови развитка наше просвете и културе и нашег књижевног језика од најстаријих времена до данас... И зато је потпуно неосновано, и излишно, свако радовање било против ових било против именица изведених од истих глагола другим наставцима” (70, 13). М. Стевановић не даје предност ни једном суфиксу за извођење номина агентис већ овај проблем решава у духу језичких законитости: „У овоме треба да одлучује спонтаност и распрострањеност њихове употребе” (70, 16). Употреба именица са суфиксом *-тељ* није подједнако распрострањена у српскохрватском језику. Она је распрострањенија на западу, код Хрвата, а М. Стевановић и ову појаву образлаже: „А сасвим је природно што у књижевном језику код Хрвата, који су се такође ослањали на Вука, а поред тога имали још и схватање да се могу ослањати и на књижевни језик ранијих епоха, — налазимо ширу употребу именица на *-тељ*. Ширини те употребе на тој страни свакако је допринела и велика продуктивност именица с тим наставком у чешком језику, за којим су хрватски писци друге половине XIX века у извесном правцу усмеравали развитак свога књижевног језика” (70, 17). С. Бабић у помињаним радовима говори о великој учесталости изведеница са суфиксом *-тељ* у савременом српскохрватском језику, бројније присуство овог творбеног типа у западном подручју и књижевног и народног језика, и упоређујући га са другим суфиксима којима се образују номина агентис даје предност суфиксу *-тељ*, јер се везује за већи број глагола различитих глаголских врста, а није ограничен у творбеном процесу глаголским видом као неки други суфикси, нпр. суфикс *-лац*.

Ми смо већ истакли да нам наш материјал не даје могућност да разматрамо употребу изведеница са суфиксом *-тељ* у народном језику, јер имамо углавном потврде из књижевног језика, па ћемо за ово питање навести мишљења познатих стручњака која смо нашли у литератури. Још је Вук у *Предговору преводу Новог Завјета* уочио славенски а не народни карактер именица на *-тељ*, али које се „ласно могу разумјети и с народнијем рјечима помијешати” (43, 266). Он као такве, а које је употребио

у преводу Новог Завјета, наводи ове именице: *гонитељ, наказа-тељ, ревнитељ, свршитељ, спаситељ, тјешитељ, утјешитељ*. Белић као народне речи наводи само: *пријатељ, родитељ и учитељ* (14). Код Т. Маретића (46), поред наведена три Белићева примера, налазимо и именице: *служитељ, управитељ и хранитељ*. По М. Стевановићу (70) суфикс *-тељ* је по пореклу народни, али губи народни карактер када се почео везивати за глаголе који су означавали духовну или апстрактну радњу, па тако наставио своје постојање добивши књишки карактер. „Оне раднике за које није знао, народ никако није ни звао. Називе вршилаца тих других радњи требало је да праве други — они, наиме, који су се дотичним радњама бавили или су за њих знали, тј. људи од књиге, а ови су их, када их као припадници народа нису имали у своме осећању, једноставно, опет из књига, узимали у облицима које су оне тамо имале. Ове су речи... у српскохрватском језику, ма колико да су честе, књишког карактера” (70, 8). Друкчије мишљење заступају Б. Јуришић и С. Бабић. Б. Јуришић поставља проблем на однос књижевног и народног језика у савременим условима развоја језика: „У данашње вријеме... треба појам „народног” језика довести у склад с динамиком живота и достигнућима знаности и технике... А данас није ни потребно доказивати да савремени рјечници имају куд и камо више ријечи начињених него забиљежених у народу. Формант *-тељ* је народан и динамичан... и у наше вријеме. Писци добра укуса служе се наизмјенице њиме и осталима за постизавање особите стилске изражајности“ (41, 188). Исто мишљење, да суфикс *-тељ* има и народни и књишки карактер, износи и С. Бабић: „Ја бих... рекао да је и данас у народу, бар на западном подручју, суфикс *-тељ* продуктивнији него што се мисли и што знамо... Но и без тога је јасно да суфикс *-тељ* јест народног карактера по нормалним критеријима народности” (7, 72).

Ми смо о овом проблему нешто већ говорили на почетку излагања о суфиксу *-тељ* када смо одређивали место суфикса *-тељ* у свим словенским језицима.

Питања продуктивности, распрострањености и територијалне заступљености суфикса *-тељ* у савременом језику разматраћемо и на прикупљеном материјалу, па ћемо изворе поделити у неколико група:

1. Речници. Само у речницима потврђени су ови примери: *поштоватељ, преластитељ, множител, умалитељ, прародитељ, откровитељ, препријатељ, подседатељ, мрзитељ* (од мрзнути), *предатељ, подстицатељ, оверовитељ, неговатељ, шмишитељ, приматељ, родоскврнитељ, земљобранитељ, наручитељ, посетитељ, преустројитељ, препоручитељ, искри-*

витель, навеститель, предочитель, утаманитель, пријавитель, утеловитель, подјармител, опоручитель, приредитель, потлачитель, кривитель, упутитель, примиритель, оштетитель, изгонитель, подравнатель, кућеназитель, патворитель, мирољубитель, даритель, носитель, самомучитель, пленитель, опачитель, похрастител, општежител, изрицатель, сунатјецатель, очекиватель, смириватель, подражаватель, призиватель, игрател, спасаватель, прочитатель, децоскврнител, изнајмител, устројитель, проверитель, узвиситель, украситель, испразнител, појитель, грдител, уручитель, дражбователь, жарачитель;

2. К њ и ж е в н и т е к с т о в и. Овде ћемо издвајати изворе према територијалној заступљености, па имамо:

а) Примери у књижевним текстовима на целом језичком подручју;

б) Примери у књижевним текстовима на источном и централном подручју;

в) Примери у књижевним текстовима на западном подручју.

а) градитель, тужитель, заптитель, укротитель, послужитель, бродоградитель, равнатель, сниматель, издаватель, надзиратель, редитель (редатель), водитель, служитель, обновитель, победитель, бранитель, тлачитель, кршител, гајитель, делитель, гонитель, будитель, коритель, крчитель, рушитель, хранитель, доноситель, предводитель, прогонитель, обранитель, нарушитель, упропастител, поверитель, откупитель, искупитель, истребитель, истражител, заштител, известитель, извршител, уништител, разоритель, проценитель, проневеритель, изменитель, изумитель, руководител, столоравнатель, слушаатель, заседатель, заговаратель, основатель, дарователь, извнчитель, жител, гоститель, светитель, саздатель, сведржител, створитель, препоручитель, пријатель, непријатель, попечитель, старатель, вероучитель, управитель, просветитель, покровитель, родитель, учитель, списатель, настојатель, добродетел, показатель, чинитель, тешител, бунитель, љубитель, молител, мрзитель, мучитель, хулитель, ревнитель, заводитель, утешител, усређитель, избавитель, измирител, доброчинитель;

битель, председатељ, државоуправитељ, самостворитељ, уставобранитељ, садржитељ, изложитељ (математички појам), сачинитељ, жалитељ, осветитељ, добротворитељ, доброжелитељ, самомислитељ, почитатељ, обожатељ, именитељ, делитељ (математички појам), бранитељ (жлеб на дрвеном маљу ваљарице);

в) гојитељ, оврховодитељ, складатељ, опуномоћитељ, посудитељ, кротитељ, правитељ, дворитељ, кваритељ, нудитељ, пазитељ, тражитељ, ширитељ, изводитељ, подносителељ, производитељ, разноситељ, уводитељ, заговаратељ, преводитељ, оптужитељ, прекршитељ, узгојитељ, одгојитељ, уредитељ, поднајмитељ, откранитељ, изговоритељ, испунитељ, утемељитељ, ујединитељ, починитељ, ослободитељ, освојитељ, кућехранитељ, стваратељ, извештатељ, заниматељ, захтеватељ, уништаватељ, уздржаватељ, узгајатељ, закладатељ, наследоватељ, троватељ, промицатељ, одрицатељ, натјецатељ, потицатељ, облачитељ (онај који облачи небо), увредитељ, миритељ, скврнитељ, мутитељ, славитељ, хвалитељ, помиритељ, оскврнитељ, замамитељ, кривотворитељ, обожаватељ, штоватељ, надахнитељ, презиратељ, бројитељ (онај који броји).

3. Ексцерпирана грађа

а) Извори из источних и централних области: пријатељ, непријатељ, родитељ, сниматељ, љубитељ, мучитељ (91); љубитељ, бранитељ, уништитељ, навеститељ, светитељ, укротитељ, ујединитељ, непријатељ, старатељ, делатељ, починитељ, желитељ, посетитељ, скомрачитељ, злочинитељ, извидитељ, тлачитељ, зломислитељ, властељ, искупитељ, рушитељ, пријатељ, спаситељ, хранитељ, увредитељ, оскрнавитељ, родитељ, житељ, мучитељ, учитељ, препородитељ, назлонаводитељ (98); родитељ, пријатељ, водитељ, љубитељ, непријатељ, читатељ (95); пријатељ тужитељ, учитељ (97); родитељ, пријатељ, непријатељ, учитељ, управитељ, препородитељ, утемељитељ (96); родитељ, прогонитељ, пријатељ, (101); учитељ, родитељ, пријатељ, мучитељ (99); непријатељ, љубитељ, избавитељ, учинитељ, родитељ, житељ, учитељ, покровитељ, телохранитељ (94); пријатељ, тужитељ, житељ, љубитељ, покровитељ, супокровитељ, непријатељ (93); пријатељ, љубитељ, редитељ (92);

б) Извори из западних области: родитељ, пријатељ, прародитељ, светитељ, крститељ, прогонитељ (88); пријатељ (100); пријатељ, непријатељ, учитељ (89); показатељ, непри-

јатељ, посјетитељ, редатељ, водитељ, љубитељ, слушатељ (87); показатељ, градитељ, родитељ, непријатељ (90).

Примере потврђене само у речницима смо издвојили зато што најчешће немају ширу примену у језику, али и они представљају део лексичког фонда књижевног језика. Њихов број је 69 према 209 изведеница које су потврђене и у књижевним текстовима. Од тога 26 примера наведени су само у Матешиневом речнику, а остали се јављају у Речнику САНУ, у РЈА и Матичном речнику. Већина речничких примера, нађених у ова три речника, узета је из других наших познатих речника: Ристић Светомир и Кангрга Јован, *Речник српскохрватског и немачког језика, II део* (даље Речник Р-К); Ф. Ивековић и И. Броз, *Рјечник хрватског језика, I и II* (даље Рјечник Б—И); Поповић Ђорђе, *Речник српског и немачког језика, II* (даље Поповићев речник); Деановић Мирко, *Талијанско-хрватски рјечник* (Деановићев рјечник); Шулек Богослав, *Немачко-хрватски рјечник* (даље Шулеков рјечник). У Матичном речнику су неколика примера узета из Правописа (нпр. *оверовитељ*), а именица *шмштитељ* коју смо нашли у сва три речника узета је из Вуковог рјечника. Овакви примери су унесени у речнике пре свега ако су их аутори чули у народном језику или нашли у књигама, а примере из двојезичних речника могли су и сами састављачи образовати према овом творбеном типу како би имали одговарајући превод стране речи. У савременим условима развоја језика могућно је да и други аутори (нпр. преводиоци текстова) нађу за потребно да направе такву реч, па зато мислимо да се и изведенице на *-тељ* потврђене само у речницама могу узети као примери продуктивности и примене овога творбеног типа у савременом књижевном језику, тим пре што су у основи ових речи глаголи који означавају конкретне радње: *наручити, посетити, препоручити, носити, изрицати, натјецати се, подражавати, изнајмити* и сл.

Изведенице потврђене у књижевним текстовима доста су бројне. Разврстали смо их према територијалној заступљености на основу података о изворима, па се показало да је највећи број именица, 102, заједнички за цело подручје српскохрватског језика. Изведенице су потврђене са више примера из дела познатих писаца, припадника романтизма, реализма и савремене књижевности. Јављају се писци: Ђ. Јакшић, Ј. Ј. Змај, П. П. Његош, Вук, Ђ. Даничић, Стојан Новаковић, Ј. Игњатовић, С. Сремац, С. М. Љубиша, С. Матавуљ, Б. Станковић, А. Ковачић, К. Ш. Балски, А. Шеноа, Ј. Лесковар, Ј. Козарац, Е. Кумичић, М. Крлежа, Р. Маринковић, Д. Цесарић, И. Андрић, В. Петровић, О. Давичо, М. Лалић и др. Осим књижевних дела, примери су потврђени у правним и политичким актима, зборницима, етно-

графским списима, часописима, листовима и другим видовима писане речи нашег језика од Вука до данас. Међу изведеницама су и именице наслеђене из ранијих периода, из народног и црквеног језика, са основама глагола који означавају духовне делатности или апстрактне радње: *светитељ, саздатељ, сведржитељ, створитељ, добродетељ, љубитељ, тешитељ, учитељ, пријатељ, родитељ, спаситељ* и сл., а већина именица је новијег образовања од глагола различитих значења: *градитељ, тужитељ, сниматељ, водитељ, редитељ, издаватељ, обновитељ, победитељ, обранитељ, откупитељ, поверитељ* и сл.

Број изведеница потврђен на источном и централном подручју је 50. Неке именице су узете из руског језика: *воспитаатељ, домоустројитељ, делатељ, писатељ, сачинитељ, почитатељ, обожатељ*, а у реченицама су назначене као застарели облици. Извори су: *Даница, Бранково коло, Јединство, Књижевне новине, Звезда, Политика, Нин*; књижевна дела од познатих писаца: Вука, Ђ. Даничића, Ђ. Јакшића, П. П. Његоша, Ј. Суботића, М. Милићевића, С. М. Сарајлије, С. Ђоровића, С. Сремца, Ј. Скерлића, Б. Зихерла, И. Андрића, С. Јовановића, О. Давича и др.

Нешто је већи број именица са западног подручја, око 65. То су углавном нова образовања са глаголима у основи различитог значења, а неке су настале под утицајем чешког језика. Извори су: *Виенац, Хрватска ревија, Хрватско коло, Вјесник*, затим дела писаца: М. Павлиновића, А. Шеное, Е. Кумичића, К. Ш. Балског, В. Новака, А. Г. Матоша, В. Назора, Д. Шимуновића, С. Шишића, Т. Ујевића, М. Марјановића, М. Крлеже, В. Калеба, Р. Маринковића и др.

Наш материјал, овако разврстан и бројчано изражен, показује само опште тенденције територијалне распоређености образовања са суфиксом *-тељ*, према којима је овај суфикс заступљенији у западном језичком подручју, јер су скоро све наведене именице са овог подручја нова образовања, у чијим се основама налазе глаголи најразличитијих значења.

Занимљиве податке пружају нам примери ексцерпирани из најновијих књижевних дела и неких дневних и недељних листа. Иако смо их размотрили по територијалној распоређености, они не дају значајне податке у овом смислу. У њима највећу учесталост имају изведенице наслеђене из ранијих периода црквеног и народног језика: *пријатељ, непријатељ, родитељ, учитељ, љубитељ, спаситељ, светитељ, хранитељ, покровитељ, житељ* и др., које се данас у језику јављају углавном само са суфиксом *-тељ*. Јављају се и примери нових образовања: *сниматељ, мучитељ, бранитељ, починитељ, желитељ, посетитељ, извидитељ, рушитељ, увредитељ, читатељ, тужитељ, управитељ, утемељитељ, прогонитељ, телохранитељ, супокровитељ, ре-*

дитељ, са приличном учесталošћу. Иако се неке наведене именице у савременом језику образују и суфиксом *-лац*, у нашим изворима употребљен је суфикс *-тељ*: *бранитељ*, *починитељ*, *посетитељ*, *извидитељ*, *рушитељ*, *читатељ*, *тужитељ*, *прогонитељ*. Број примера са суфиксом *-тељ* не заостаје иза броја изведеница са другим њему синонимичним суфиксом (*-лац*, *-ац*, *-ач*, *-ник*, *-ар*), што нам потврђују она књижевна дела у којима се номина агентис јављају чешће (91; 95; 98; 96), па је избор суфикса за наведену категорију речи питање стила у савременом књижевном изразу (како су и тврдили досадашњи језички стручњаци). Дobar пример је роман *Нишчи* — В. Стевановића (98), у коме смо пронашли 32 именице са суфиксом *-тељ*, што је условљено карактером дела у целини и складом амбијента и архаичног језика. Границе језичких подручја, према овим изворима, нису изражене, па примере које смо у основном материјалу нашли у источном и централном подручју налазимо у изворима из западног хрватског подручја, и обрнуто: *крститељ*, *ујединитељ*, *делатељ*, *читатељ* и *миритељ*, што је и нормална тенденција развоја језика у условима веће комуникације и контаката свих припадника српскохрватског језичког подручја. Најзад, нашли смо и примере нових образовања (које нисмо имали у основном материјалу): *навеститељ*, *желатељ*, *скомрчатељ*, *злочинитељ*, *извидитељ*, *оскрнавитељ*, *назловодитељ*, *утемељитељ*, *учинитељ*, *супокровитељ*.

Однос суфикса *-тељ* према истозначним суфиксима

Однос суфикса *-тељ* према истозначним суфиксима пратићемо на релацији творбене и лексичке синонимичности у категорији номина агентис. Она се може јавити код суфикса *-ац(-лац)*, *-ач*, *-ник*, *-ар* и *-ич*, а највише се остварује у односу *-тељ* и *-лац*, јер једино ова два суфикса имају једно творбено значење у образовањима номина агентис. Остали наведени суфикси су семантички поливалентни, а везују се, осим за глаголске, и за именичке и придевске основе. О потпуној синонимичности суфикса *-тељ* и било ког другог суфикса не можемо говорити, јер је различита расподела суфикса по глаголским врстама и глаголском аспекту, па ћемо узимати само оне примере који се у наведеним критеријумима поклапају. Изведенице са другим суфиксима пратили смо у ствари на истим глаголским основама од којих су добијене и именице са суфиксом *-тељ*. Који ће од наведених суфикса добити предност у језику, зависи од више фактора. „Ако се два суфикса употребљавају у истом значењу, спознајном и осјећајном, тада ће њихово мјесто у саставу бити одређено расподелом тих

суфикса. Расподјела може бити одређена различитим критеријима, нпр. повијесним, територијалним, гласовним, скупином основне ријечи и сл“ (7, 73).

У досадашњој литератури о односу суфикса *-тељ* и других суфикса за образовање номина агентис говорило се уопштено, без прецизнијих података и на ограниченом броју примера, а у закључцима се оцењивало који суфикс је чешћи у употреби, затим за која говорна подручја је који суфикс карактеристичнији, који је продуктивнији и сл. Тек су Б. Јуришић и С. Бабић на богатијем језичком материјалу анализирали овај однос, а С. Бабић је утврдио и критеријуме расподеле за суфиксе *-тељ*, *-ач*, *-ник* (10), за *-лац* (6) и за *-ац* (9). Ми ћемо показати тај однос на нашем материјалу, користећи неке податке из наведених радова С. Бабића.

Однос *-тељ* према *-лац*

Творба именица са суфиксом *-лац* се у неким нашим грама-тикама (Т. Маретић, М. Стевановић) објашњавала као творбени тип са суфиксом *-ац* и радним глаголским придевом у основи. С обзиром на значење ових именица и њихову распрострањеност, у савременом језику се све више издваја формант *-лац*, који се везује за инфинитивну основу глагола, док су глаголска образовања и творбена значења вршилаца радње са суфиксом *-ац* данас ограниченија и ређа.

Основно и једино творбено значење суфикса *-лац* се остварује у категорији вршилаца радње, па је и творбено и лексички синонимичан са суфиксом *-тељ*. Критеријуме расподеле ова два суфикса утврдио је С. Бабић, и према њима се именице са суфиксом *-лац* образују од несвршених глагола на *-ати* и *-ити*, а од свршених глагола су образовања појединачна и ретка. Именице са суфиксом *-тељ*, као што смо показали, продуктиван су тип од глагола оба вида (*свршеног* и *несвршеног*) истих глаголских врста. По овим показатељима суфикс *-тељ* има ширу примену у језику, али мој материјал не показује ни за суфикс *-лац* тежњу ограничавања на основе несвршеног вида (уп. даље примере *известилац*, *заштитилац*, *розорилац*, *извршилац* итд.). Међутим, нама се чини да ово нису једини критеријуми који одређују расподелу ова два суфикса, да би требало увести и критеријум значења глаголске основе, о чему се до сада говорило прилично непрецизно. Ни ми нисмо били у могућности да истражимо овај проблем, јер нам је материјал са суфиксом *-лац* ограничен на исте глаголе од којих су образоване и именице на *-тељ*. У том опсегу број изведеница са суфиксом *-тељ* је 278, а

са суфиксом *-лац* 149. То значи да у тих 149 случајева суфикс *-тељ* и *-лац* образују именице које су творбено и лексички синонимичне. Осталих 129 изведеница са *-тељ* искључићемо из овога односа. На основу примера, извора и дефиниција разматраћемо распрострањеност, територијалну дистрибуцију и присутност истозначних образовања у савременом језику.

И образовања са суфиксом *-лац* најчешће се реализују у категорији бића, и то лица као вршиоца радње, а остварују се и друга лексичка значења, као и код суфикса *-тељ*:

1. вршилац радње: *известилац, бранилац, хранилац, носилац, заштитилац, разорилац, рушилац, послушилац, проневерилац, уништавалац, заменилац, завешталац, жалилац, даровалац, дворилац, давалац, губилац, грдилац, гонилац, поверилац, издавалац, извршилац, држалац, доносилац, вршилац, слушалац, победилац, градилац, преводилац, истражилац, ослободилац, будилац, молилац, крчилац, кротилац, изводилац, изгонилац, водилац, основалац, посетилац, прималац, стваралац, читалац, корилац* и др.

2. носилац занимања: *гајилац, просветилац, ваститалац, надзиралац, истраживалац, руководилац, писалац, тужилац, бродоградилац*;

3. носилац одређене особине: *мрзилац, усрећилац, мучилац, измирилац, прогонилац, проневерилац, љубилац, пазилац, помирилац, старалац, тлачилац, обожавалац, хвалилац, тешилац, добротинилац, заводилац, увредилац, штовалац, поштовалац, утешилац*;

4. математички и други појмови: *изложилац, умалилац, садржилац, бројилац, делилац, именилац, множилац, чинилац*.

Највећи број изведеница се реализује у значењу вршиоца радње, око 103, а са више примера су потврђене наведене именице. Остале имају или само по један извор или су речнички потврђене. Оне су ређе, необичније и обично су упућене на именицу са неким другим суфиксом. Тридесетак примера упућено је на именице са суфиксом *-тељ*: *тражилац* на *тражитељ*, *упутилац* на *упутитељ*, *избавилац* на *избавитељ*, *бунилац* на *бунитељ*, *укротилац* на *укротитељ*, *ујединилац* на *ујединитељ*, *разорилац* на *разоритељ*, *препородилац* на *препородитељ*, *прекршилац* на *прекршитељ*, *починилац* на *починитељ*, *подјармљилац* на *подјармитељ*, *заговаралац* на *заговаратељ*, *изградилац* на *изградитељ*, *искупилац* на *искупитељ*, *натјецалац* на *натјецатељ*, *нарушилац*

на *нарушитељ*, *сачинилац* на *сачинитељ*, *оштетилац* на *оштетитељ* и сл. Неки су упућени на именице са суфиксом *ач*: *производилац* на *произвођач*, *разносилац* на *разносач*, *показалац* на *показивач*, *испунилац* на *испуњивач*, *истребилац* на *истребљивач*, *изнајмилац* на *изнајмљивач*, а неки на образовања са суфиксом на *-ник*: *заштитилац* на *заштитник*, *наследовалац* на *наследник*.

У значењу занимања именице на *-лац* су малобројне, има их 9, а само 3 примера су посебно дефинисана и са више потврда, док су остале упућене на образовања са другим суфиксима: *просветилац* на *просветитељ*, *надзиралац* на *надзиратељ*, *бродоградилац* на *бродоградитељ*, *васпиталац* на *васпитач*, *истраживалац* на *истраживач*, *писалац* на *писац*. Облик *писалац* је назначен у Матицином речнику као застарели облик, а јавља се код Ј. Костића у Виенцу из 1885. и Хрватским народним пјесмама из 1896.

Именице које означавају носиоце особине су бројније, око 20, а већина их је упућена на изведенице са суфиксом *-тељ*. Необичне су, јављају се само у речницима или потврђене са по једним извором. Само *тешилац*, *штовалац*, *увредилац*, *добročинилац* нису упућиване на друга образовања.

У значењу математичких и других појмова именице су углавном дефинисане и испоређене са облицима на *-тељ*.

Према овој анализи суфикси *-тељ* и *-лац*, у случајевима подударана расподеле, напоредо остварују творбену функцију у језику, а учесталост једног или другог облика зависи, поред осталог, и од значења глаголске основе. Глаголи који означавају духовне делатности чешће се везују за суфикс *-тељ* (што су нам показали примери са значењем носилаца особине), док су за глаголе са значењем конкретне делатности обична и распрострањена образовања са суфиксом *-лац*.

Распрострањеност суфикса *-лац*, као и суфикса *-тељ*, територијално је условљена. Највећи број изведеница са суфиксом *-лац*, 76, потврђено је изворима из централног и источног језичког подручја, а 56 изведеница има потврде са целе језичке територије са више примера из наведених области. Иако има и 17 именица које су засведочене само изворима из западног хрватског подручја, може се закључити да су образовања са суфиксом *-лац* уобичајенија у источним и централним областима језика него у западним, у којима је обичнији суфикс *-тељ*. Навешћемо и примере које смо нашли у ексцерпираној грађи:

а) к њ и ж е в н а д е л а: *слушалац*, *обожавалац*, *руководилац*, *извршилац* (91); *посетилац*, *читалац*, *прегалац*, *мрзилац*, *крвотилац*, *пољоделац*, *видилац*, *држалац*, *спасилац*, *пратилац*, *ималац*, *боготражилац*, *многозналац*, *извидилац*, *трагалац*, *поштовалац*, *мислилац*, *староседелац*, *убилац* (98);

спасилац (95); *тужилац*, *бранилац* (97); *слушалац*, *ронилац*, *ослободилац*, *рушилац* (96); *руководилац* (99); *посетилац* (89); *преводилац* (100);

б) дневни и недељни листови: *руководилац*, *носилац*, *чинилац*, *извршилац* (94); *наручилац*, *чинилац*, *руководилац*, *носилац*, *правобранилац*, *стваралац*, *читалац*, *гледалац*, *посјетилац*, *пратилац*, (92); *чинилац*, *читалац*, *руководилац*, *носилац*, *тужилац*, *тражилац*, *слушалац*, *гледалац*, *пратилац*, *посјетилац*, *познавалац*, *дјелилац* (93); *подстицалац*, *читалац*, *руководилац*, *гледалац*, *носилац*, *слушалац*, *стваралац*, *тужилац* (87); *читалац*, *руководилац*, *гледалац*, *познавалац* (90).

Број изведеница на *-лац* у књижевним делима је мањи од броја изведеница на *-тељ*. Тако смо нпр. имали код Давича 7 изведеница на *-тељ*, а 4 изведенице на *-лац*, код В. Стевановића 33 изведенице на *-тељ*, 19 на *-лац*, код М. Селимовића 7 изведеница на *-тељ*, 4 на *-лац*, код В. Јелића 6 изведеница на *-тељ*, а нема ни једне на *-лац* и сл. Међутим у дневним листовима је углавном већи број изведеница на *-лац*, тако да смо у „Ослобођењу“ нашли три именице на *-тељ*, а 10 на *-лац*, у „Побједи“ 7 именица на *-тељ*, а 12 на *-лац*, у „Вјеснику“ 7 именица на *-тељ*, а 8 на *-лац*. Да бисмо делимично објаснили ову појаву у најновијим изворима књижевног језика, позваћемо се на један закључак С. Бабића (6), по коме су изведенице на *-лац* чешће у административном језику и за нова индустријска занимања, што нам показују бројнији примери из штампе. С. Бабић претпоставља да ово може бити резултат деловања двају фактора: или новије тенденције у развоју језика или последица језичке традиције, по којој се виша и интелектуална занимања изричу изведеницама са суфиксом *-тељ*, а физичка другим суфиксима.

Однос изведеница са *-тељ* и *-ац*

Суфикс *-ац* има више творбених значења, а са суфиксом *-тељ* је делимично синонимичан и то у значењу номина агентис. О продуктивности суфикса *-ац* у категорији номина агентис постоје различита мишљења. М. Стевановић заступа мишљење да је овај суфикс продуктиван у наведеној категорији (71; 70), а С. Бабић, у раду *Односи изведеница са -тељ и -лац* (6), и Б. Јуришић, у раду *О продуктивним формантима у творби номина агентис* (41), да га је у овој категорији потиснуо суфикс *-лац*. За расподелу овог суфикса по глаголским врстама и глаголском аспекту немамо података, а у материјалу смо нашли само 14 изве-

деница од истих глагола од којих се образују и именице наставком *-тељ*. Суфикс *-ац* у овим девербативним образовањима се додаје на презентску основу, а реализује следећа лексичка значења:

1. вршилац радње: *родоскврнац, самогворац, про- неверац, примац, носац, доносац, дародавац, делац;*
2. носилац занимања: *писац;*
3. носилац особине: *кривотворац, мирољубац, добротвинац, добротворац.*

Именица *светац* има одређено значење (у религији), а данас је немотивисана лексичка реч. Већина изведеница је сложена по саставу, а оне које нису сложене упућене су на именице са суфиксом *-лац*. Само именице: *светац, писац, добротвинац, кривотворац, дародавац, и добротворац* су засведочене у више књижевних извора, а остале имају речничке потврде.

Примери из ексцерпиране грађе: *чудотворац, ратборац, творац, ронац* (91); *зуболомац, миротворац, човекољубац, продавац, властодржац, чудотворац, истинословац, правдољубац, среброљубац, србомрзац, каменорезац, чедољубац, трбухозборац, благољубац, прекводац, писац, властодржац, бегунац, трећепозивац, накупац, очевидац, многозналац, косац, користољубац, творац, мирносац* (98); *писац* (95); *бегунац* (101); *творац, борац, очевидац, писац, стрелац, глумац* (94); *писац, живописац, купац* (92); *борац, купац, писац* (93); *борац* (88); *женомрзац, пољоделац* (89); *писац* (100); *очевидац, стријелац* (87); *падобранац* (90).

И ови извори показују да је број примера са суфиксом *-ац* много мањи него са суфиксом *-тељ*. Највише их има у облику сложене сложено-суфиксалне творбе, код којих је други део изведен наставком *-ац*, а као прост облик данас се не употребљава у језику. Највећи број примера и нових образовања има роман „Нишчи“ В. Стевановића, и то су углавном сложене.

Суфикс *-ац* је синонимичан са суфиксом *-тељ* у малом броју изведеница. Његове граматичке критеријуме расподеле нисмо утврдили, а по другим критеријумима — по распрострањености и по територијалној заступљености — он није конкурентан суфиксу *-тељ*.

Однос изведеница са -тељ и -ац

Суфикс *-ац* је продуктиван у категорији номина агентис, како су истицали А. Белић (18) и М. Стевановић (71; 70), а испи-

тивачи из Хрватске С. Бабић (10) и Б. Јуришић (41), износе мишљење да је овај суфикс у хрватском језику продуктивнији у категорији номина инструменти него у категорији номина агентис. Ми не можемо доносити закључке о његовој продуктивности, него ћемо пратити синонимичност образовања са овим суфиксом и образовања са суфиксом *-тељ* у категорији номина агентис од истих глагола. Критеријуми расподеле по глаголским врстама и глаголском аспекту су утврђени (10), а по њима се суфикс *-ач* највише везује за несвршене глаголе на *-ати*, док су бројна образовања од глагола на *-ити*. У неким случајевима не да се одредити да ли је изведеница од глагола на *-ити* или од глагола на *-авати* са скраћивањем основе (*уништач — уништити — уништавати, оверач — оверити — оверавати* и сл., уп. *извештач* од *извештавати*). Нашли смо 57 изведеница са суфиксом *-ач* од истих глагола од којих се изводе и именице на *-тељ*. Суфикс *-ач* се додаје на општи глаголски део, а реализује следећа лексичка значења:

1. вршилац радње: *извођач, бројач, давач, делач, доносач, завештач, заговарач, заклањач, заповедач, заседач, захтевач, извештач, извршивач, измиривач, изнајмљивач, испуњивач, истребљивач, оверач, оснивач, откривач, очекивач, писач* (у значењу писац), *подјармљивач, подмићивач, подржавач, показивач, посуђивач, пресуђивач, прогањач, произвођач, проневерач, процењивач, слушач, стварач, тровач, уништач, управљач, утамањивач, утемељач, читач;*

2. носилац занимања: *васпитач, издавач, истраживач, надзирач, носач, разносач, снимач* (у значењу сниматељ), *узгајивач;*

3. носилац особине: *надахњивач, поштовач, презирач, обожавач.*

Највећи број изведеница са суфиксом *-ач* је синонимичан са образовањима на *-тељ* у значењу вршиоца радње. Неке од ових именица могу означавати и оруђе: *показивач, скупљач, управљач* и сл. Именица *писач* (у значењу писац) није обична и има само једну потврду. Приличан број изведеница је потврђен са

Примери из ексцерпиране грађе: *оснивач, маштач, носач, проналазач, непливач, трагач* (91); *испитивач, приказивач, сакупљач, слагач, подводач, копач, скитач, поткивач, записивач, сејач, певач, покретач, чистач, спавач, оштрач, носач, ћутац, ковач, скупљач* (98); *локач, вежбач* (95); *вазач* (96); *хајкач* (101); *тумач, самоуправљач, потрошач, посматрач, произвођач, возач, истраживач, васпитач, играч, сакупљач, навијач, посматрач* (94); *самоуправљач, возач, оснивач, потрошач, произвођач, посматрач, издавач, предавач, извођач* (92); *извођач, произвођач, прегледач, сакупљач, возач, потрошач, кројач, осматрач, приређивач, извјештач, носач* (93); *трагач, скривач* (88); *препродавач, пјевач* (89); *навијач, покретач* (100); *произвођач, напајач, опскрбљивач, прегледач, возач, самоуправљач, потрошач, издавач* (87); *извођач, предавач, пјевач, тровач, потрошач, произвођач, играч, навијач* (90).

Број изведеница са форматом *-ач* у овим изворима по учесталости не заостаје иза других суфикса за номина агентис. Нарочито су ове именице бројне у дневним листовима, а означавају вршиоца радње у савременим производним односима: *произвођач, потрошач, самоуправљач, тумач* и сл.

Однос изведеница са *-тељ* и *-ник*

Суфикс *-ник* је проширени суфикс *-ик* са преузетим гласом *н* из придевског наставка *-(а)н, -на, -но*. Поред осталих образовања, суфиксом *-ик* су се изводиле именице од придева које су означавале носиоце особине означене придевом, а касније се као проширени формант *-ник* везује и за глаголе, означавајући и вршиоца радње. Данас је продуктиван у овој категорији речи и синонимичан са суфиксом *-тељ*. Нашли смо 33 изведенице са овим суфиксом од истих глагола од којих се образују и именице на *-тељ*, а са лексичким значењима:

1. вршилац радње: *кривотворник, предводник, посетник* (онај који долази у посету), *осветник, изводник* (онај који нешто изводи), *заповедник, заседник* (онај који чека у заседи), *закладник* (онај који даје, улаже закладу), *заговорник, додвратник, изабраник, изматаник, просветник, зблудни*

3. носилац особине: *утешник, преласник* (онај који је преласио, преварио кога), *заштитник, заводник*;

4. математички појмови: *изложник* (изложилац).

Наведени примери углавном у саставу имају општи глаголски део и суфикс *-ник*, а само два примера у основи имају радни глаголски придев: *будилник* и *гостилник*. Оба примера имају и друга значења: *будилник* — сат, а *гостилник* означава и гостионицу.

Рекли смо већ да се у хрватском језичком подручју, по тврђењу С. Бабића (7), суфиксом *-ник* образују математички појмови (место суфикса *-тељ*), па он наводи и ове примере: *бројник, називник, вишекратник, дјељеник, множењик* и сл.

Највећи број примера има потврда у више извора са читавог језичког подручја и у речницима су посебно дефинисани без упућивања, мада има и таквих који су упућени на изведенице на *-лац*, а три изведенице: *измирник, избавник* и *просветник* упућене су на именице са *-тељ*.

Примери из ексцерпиране грађе: *послужник, намерник, непожељник, надзорник, повратник, невратник*, (98); *заводник*, (95); *заштитник* (96); *предсједник* (92); *предсједник, подпредсједник* (93); *издајник, поклоник, наредник* (88); *уредник* (100); *уредник* (87).

У најновијим изворима број изведеница са суфиксом *-ник* је мањи у односу на друге суфиксе за творбу номина агентис, па и у односу на суфикс *-тељ*. Али из целокупног материјала се види да суфикс *-ник* има своје место у творбеном саставу за номина агентис на целом језичком подручју са израженијом тенденцијом учесталости у хрватском подручју (где је конкурентан суфиксу *-тељ* у значењу математичких појмова), и да је у наведеним случајевима његов однос према суфиксу *-тељ* однос творбене и лексичке синонимичности.

Суфикс *-тељ* је творбено синонимичан још са неким суфиксима, али ћемо овде поменути само однос са суфиксом *-ар* и *-ич*.

Суфикси *-тељ* и *-ар* су синонимични у значењу ималаца занимања, али у нашем материјалу нисмо нашли ни један пример у истом значењу. Нашли смо само изведеницу *писар* од истог глагола од кога се образује и именица *писатељ*, обе у значењу занимања, али је разлика у значењу очигледна. Изгледа да је расподела ова два суфикса на глаголске основе условљена критеријумима који се не поклапају, можда семантиком глагола, а

што би требало утврдити на основу података (којима ми не располажемо.

Суфикс *-ич* није продуктиван у категорији номина агентис, али смо у материјалу нашли три изведенице мотивисане глаголом са значењем вршиоца радње а синонимичне са именицама на *-тељ*. То су: *бранич* : *бранитељ*, *водич* : *водитељ*, и *гонич* : *гонитељ*. Именице на *-ич* могу имати и нека друга значења развијена из овог основног, која се не остварују код изведеница на *-тељ*, тако да синонимичност примера није потпуна него делимична.

*
*   *
*

После овог кратког прегледа односа суфикса *-тељ* према другим продуктивним суфиксима у категорији номина агентис можемо закључити следеће:

1. У савременом српскохрватском језику постоји више продуктивних суфикса којима се образују номина агентис: *-тељ*, *-лац*, *-ац*, *-ач*, *-ник*, *-ар* и др.

2. Њихова употреба је условљена граматичким и семантичким факторима глаголске основе.

3. Само на основу утврђених фактора може се говорити о већој или мањој продуктивности и распрострањености једног суфикса у односу на друге.

4. Пошто смо утврдили те факторе за суфикс *-тељ*, можемо рећи да је продуктиван и распрострањен у савременом књижевном језику, са израженијом тенденцијом распрострањености у хрватском језичком подручју.

5. Однос суфикса у случајевима када се граматички поклапају по глаголској основи је најчешће однос синонимичности, а ређе однос конкурентности.

6. Поједини суфикси могу бити учесталији на једном говорном подручју или у једној области језика, што је условљено друштвено-историјским факторима, али у књижевном језику у целини сви поменути суфикси су жива творбена средства која се не искључују, него чине тај језик богатијим и разноврснијим. У то су нас нарочито уверили примери из најновијих извора, књижевних дела и штампе, у којима се синтетичу све језичке разноликости, и у којима писци, добри познаваоци и градитељи језика, не зазиру од употребе било ког суфикса ако је у духу њиховог језика.

Акцентат именица са суфиксом *-тељ*. Акцентат ових именица је углавном уједначен — краткоузлазни на тре-

ћем слогу од краја: *родитељ, учитељ, градитељ, васпитатељ, замјенитељ, тужитељ, проверитељ, опачитељ* итд. Неке основе с краткосилазним акцентом задржавају тај акценат и у изведеници, па имамо двојак акценатске облике: *жѝтељ и жѝтељ, мр-читељ и мр'читељ*. Именица *пријатељ* се јавља само са краткосилазним акцентом иако глагол *пријати* има краткоузлазни акценат. Ове изведенице не могу имати дуго јат у основи, јер су им слогови кратки, па ако га основа има, скраћују га: *цијједити > цјједитељ, дијјелити > дјјелитељ, искоријјенити > искорјјенитељ, побјједити > побјједитељ, увријједити > уврјједитељ* итд.

На саставу двају непосредних конституената изведенице, основе и наставка, не врше се никакве гласовне промене. Однос основе и наставка је скоро у свим примерима јасан: инфинитивна основа са одговарајућим вокалом *-и-* или *-а-* и суфикс *-тељ*. О друкчијим примерима смо већ говорили.

Л И Т Е Р А Т У Р А

I Граматике, студије, чланци

1. Бабић Милица, *Номина агентис изведена суфиксом -ло*, НЈ XVI, св. 1—2, н.с., Београд 1976, стр. 84—92.
2. Бабић Милица, *Номина агентис у српскохрватском језику*, магистарски рад.
3. Бабић Стјепан, *Жигосани суфикс -тељ*, Језик X, св. 4, Загреб 1962/63, стр. 113—116.
4. Бабић Стјепан, *Изведенице суфиксом -ица од именичких основа*, Језик XIX, св. 4—5, Загреб 1971/72, стр. 109—123.
5. Бабић Стјепан, *Лингвистичко одређење хрватскога књижевног језика*, Језик XVIII, св. 5, Загреб 1971, стр. 129—137.
6. Бабић Стјепан, *Однос изведеница са -тељ и -лац*, Језик XXI, св. 3—4, Загреб 1973/74, стр. 90—95.
7. Бабић Стјепан, *Спорни суфикс -тељ*, Језик XV, св. 3, Загреб 1968, стр. 69—76.
8. Бабић Стјепан, *Суфикси с морфемског гледишта*, Језик XXVII, св. 1, Загреб 1979, стр. 10—14.
9. Бабић Стјепан, *Творба именица суфиксима на -(а)ц*, НЈ XXIII, св. 5, н.с., Београд 1978, стр. 175—186.
10. Бабић Стјепан, *Творба именица суфиксом -тељ*, Језик XXI, св. 1, Загреб 1973, стр. 6—12.
11. Барјактаревић Данило, *Из лексикологије: Пракљача, перајка, пераљка, перач*, НЈ XI, св. 7—10, н.с., Београд 1961, стр. 260—262.
12. Велић Александар, „Знаоци“ — „таоци“, НЈ I, св. 1—2, н.с., Београд 1950, стр. 55—57.
13. Велић Александар, *Из живота речи*, НЈ VI, св. 7—8, Београд 1939, стр. 177—201.
14. Велић Александар, *О грађењу нових речи*, НЈ IV, св. 5—10, Београд 1936, стр. 129—131, 161—165, 193—197, 225—232, 256—264.
15. Велић Александар, *О језичкој природи и језичком развјетку I*, Београд 1941, стр. 312.

16. Белић Александар, *Око нашег књижевног језика*, Београд 1951.
17. Белић Александар, *О стварању нових речи*, НЈ I, св. 1, Београд 1933, стр. 72—76.
18. Белић Александар, *Савремени српскохрватски књижевни језик, II део: Наука о грађењу речи*, Београд 1949, стр. 329.
19. Бернштајн С. Б., *К историји славјанског суфикса -tel'b*, Русское и славјанское јазикознање, Москва 1972, стр. 36—42.
20. Бошковић Радосав, *Значај система „суфиксалности“ за стварање изведених речи*, Одабрани чланци и расправе, Титоград 1978, стр. 185.
21. Бошковић Радосав, *Нека питања именичке моције и прасловенске деривације*, Одабрани чланци и расправе, Титоград 1978, стр. 455—459.
22. Бошковић Радосав, *Око суфикса isa*, Одабрани чланци и расправе, Титоград 1978, стр. 273—275.
23. Бошковић Радосав, *О лексичкој и стилској диференцијацији српскога и хрватскога књижевног језика*, Одабрани чланци и расправе, Титоград 1978, стр. 45—48.
24. Бошковић Радосав, *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*, Одабрани чланци и расправе, Титоград 1978, стр. 49—175.
25. Бошковић Радосав, *Светозар Николић, Notina agentis у старословенском језику (посебан отисак из ЈФ XXVII — докторска дисертација)*, Београд 1967, Одабрани чланци и расправе, Титоград 1978, стр. 357—361.
26. Брабец-Храсте-Живковић, *Граматика хрватско-српскога језика*, Загреб 1968, стр. 262.
27. Брозовић Далибор, *О савременој морфолошкој норми хрватскога језичног стандарда и о морфолошким значајкама стандардне новоштокавитине уопће*, Језик XXIV, св. 1, Загреб 1976, стр. 1—12.
28. Брозовић Далибор, *Полска књига из хрватско-српске творбе*, Језик X, св. 1, Загреб 1962/63, стр. 28—31.
29. Винце Златко, *Другарица директор, госпођа професор или другарица директорица, госпођа професорица*, Језик III, св. 4, Загреб 1954/55, стр. 113—188.
30. Вукомановић Славко, *О неким примерима нормализације основе у српскохрватском језику*, Књижевност и језик XXII, св. 2, Београд 1975, стр. 229—235.
31. *Граматика русског језика* (група аутора), Академија наук СССР, Москва 1960.
32. *Граматика савременог руског литературног језика* (група аутора), Академија наук СССР, Москва 1970.
33. Гужва Ф. К., *Способи савременог руског словообразовања*, Савремени руски литературни језик част I, Киев 1978, стр. 219—239.
34. Даничић Буро, *Основе српскога или хрватскога језика*, Београд 1876.
35. Борђић Петар, *Старословенски језик*, Матица српска, Нови Сад 1975.
36. Жепић Станко, *Изведенице са суфиксом за творбу мјесних именица*, Језик XVIII, св. 4, Загреб 1971, стр. 105—114.
37. Жепић Станко, *О творби ријечи*, Језик XVII, св. 2, Загреб 1969, стр. 34—41.
38. Ивић Павле, *Поговор Вуковом Рјечнику из 1818*, Просвета, Београд 1966.
39. Игњатовић Душанка, *Новине у морфологији унесене најновијим именицама страног порекла*, НЈ XIII, св. 3—5, н.с., Београд 1963, стр. 208—224.
40. Јонке Људевит, *Чешки језични елементи у хрватско-српском књижевном језику*, Радови завода за славенску филологију, п.о., Загреб 1963, стр. 35—46.

41. Јуришић Блаж, *О продуктивним формантима у творби номина аген-тис*, Ившићев зборник, Загреб 1963, стр. 183—190.
42. Караџић С. Вук, *Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику*, (Вукова „Даница“ за 1828. годину, стр. 1—135), Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића, књ. друга, св. II, Београд 1895, стр. 292—370.
43. Караџић С. Вук, *Предговор (преводу Новог Завјета)*, Скупљени гра-матички и полемички списи Вука Стеф. Караџића, књ. трећа, Бео-град 1896, стр. 263—271.
44. Киршова Марија, *Нека питања методике рада на творби речи*, НЈ XXIV, св. 1—2, н.с., Београд 1979, стр. 82—91.
45. Лубас Владислав, *Посесивна функција суфикса -ица у јужнословен-ској топонимији*, НЈ XV, св. 1—2, н.с., Београд 1966, стр. 108—113.
46. Маретић Томо, *Грамматика хрватскога или српскога књижевног језика*, Загреб 1963.
47. Маретић Томо, *Хрватски или српски језички савјетник VII*, Загреб 1924.
48. Матијашевић Јелка, *Неки руски творбени типови и њихови српско-хрватски еквиваленти*, Живи језици XII—XIII, св. 1—4, Београд 1970/71, стр. 15—23.
49. Меје Антоан, *Увод у упоредно проучавање индоевропских језика*, На-чна књига, Београд 1965.
50. Меньшухина О. С., *Чешские лексические заимствования в современ-ном сербохорватском языке*, Славянская филологичка IV, Ленин-град 1979, стр. 100—104.
51. Могуш Милаш, *О морфему*, Језик XV, св. 2, Загреб 1967, стр. 33—37.
52. Московљевић Милош, *Лекар и лечник*, НЈ I, св. 2, Београд 1933, стр. 171—173.
53. Николић Берислав, *Акцент изведених именица у српскохрватском књижевном језику*, НЈ XII, св. 7—10, н.с., Београд 1962, стр. 270—279, и НЈ XIII, св. 1—2, н.с., Београд 1962, стр. 95—114.
54. Николић Берислав, *Основни деривациони принципи у савременом српскохрватском књижевном језику*, Прил. XXXIX, св. 3—4, Нови Сад 1973, стр. 215—225.
55. Николић Берислав, *Основни принципи творбе речи у савременом срп-скохрватском књижевном језику*, НЈ XIX, св. 1, н.с., Београд 1972, стр. 7—20.
56. Николић Мирослав, *О изведеницама типа усисивач*, НЈ XXIII, св. 1—2, н.с., Београд 1977, стр. 30—36.
57. Николић Светозар, *Notina agentis у старословенском језику*, ЈФ XXVII, св. 1—2, Београд 1966/67, стр. 1—84.
58. Николић Светозар, *Облици имена: звања, занимања, дужности и титула женских лица*, НЈ VI, св. 5—6, н.с., Београд 1955, стр. 148—152.
59. Павловић Миљивоје, *Борба наставака у српскохрватском језику*, ГФФНС VI, п.о., Нови Сад 1961, стр. 164—179.
60. Пецо Асим, *Основи акцентологије српскохрватског језика*, Београд 1971, стр. 180.
61. *Продуктивни облици изведених именица у српскохрватском језику*, Београд 1971, стр. 180.

64. Симић Радоје, *Методолошки приступ морфематици именичких речи*, Зборник за филологију и лингвистику Матице српске XVII, св. 2, Нови Сад 1974, стр. 83—100.
65. *Zarys słowotworstwa prasłowiańskiego. Słownik prasowianski (II tom), Polska akademia nauk, Wrocław — Warszawa. Kraków. Gdańsk 1976, str. 50—53.*
66. Словообразование имениц с суффиксом -тељ, Суффиксальное словообразование существительных в восточнославянских языках XV—XVIII вв (коллектив аутора), Москва 1974, стр. 11—22.
67. Смольская А. К., *К вопросу о дистрибуции феминных суффиксов в сербохорватском языке*, Зборник за филологију и лингвистику Матице српске XVII, св. 2, Нови Сад 1974, стр. 111—117.
68. Стевановић Михаило, *Неке лексичко-стилске разлике, а не језичке варијанте*, НЈ XIV, св. 4—5, н.с., Београд 1965, стр. 195—226.
69. Стевановић Михаило, *Постанак и значење именица на -ло*, НЈ I, св. 5—6, н.с., Београд 1950, стр. 180—190.
70. Стевановић Михаило, *Продуктивност неких наставака којима се граде потина агентис*, НЈ XIV, св. 1, н.с., Београд 1964, стр. 1—19.
71. Стевановић Михаило, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд 1975.
72. Стевановић Михаило, *Синтаксички однос делова изведених именица*, Ившићев зборник, Загреб 1963, стр. 335—339.
73. Стевановић Михаило, *Стварање јединства књижевног језика Срба и Хрвата и данашње стање тог јединства*, НЈ XVIII, св. 1—2, н.с., Београд 1970, стр. 1—79.
74. Тућан Фран, *Критик или критичар*, НЈ II, св. 3, Београд 1934, стр. 133—134.
75. Ујчић Тугомил, *О називима за занатска и друга занимања*, НЈ V, св. 1, Београд 1937, стр. 79—84.
76. Ђорић Војо, *Деривација моционим суфиксима у јужнословенским језицима*, Књижевност и језик XXVI, св. 2—3, Београд 1979, стр. 253—263.
77. Ђорић Војо, *Контрастивни опис творбених средстава за обележавање именичке моције у српскохрватском и немачком језику*, Књижевност и језик 2, Београд 1975, стр. 267—282.
78. Ђорић Војо, *Порекло и развигак моционих суфикса код именица женског рода у српскохрватском језику* (докторска дисертација), одбрањена 1978.
79. Хютль-Ворт, *Изменения и преемственность в образовании имен на -тељ*, Русское и славянское языкознание, Москва 1972, стр. 284—290.
80. Шмелев Д. Н., *Старославянизмы*, Современный русский язык (лексика), Москва 1977, стр. 243—253.

II Речници

81. Караџић С. Вук, *Српски Рјечник*, Београд 1898.
82. Матешић Јосип, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen, I—IV*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1965—1967.
83. *Речник савременог српскохрватског књижевног и народног језика, I—X*, САНУ, Институт за српскохрватски језик, Београд 1959—1978.
84. *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Матица српска — Матица хрватска, I—III, Нови Сад — Загреб 1967—1969, Матица српска, IV—VI, Нови Сад 1971—1976.
85. *Рјечник хрватскога или српскога језика*, Југославенска академија знаности и умјетности, I—XXIII, Загреб 1880—1976.

86. Скок Петар, *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика, I—IV*, Загреб 1971—1974.

III Ексертирана литература

87. *Вјесник*, Загреб, 11622, 4. I 1980.
 88. Јелић Војин, *Кирвај*, Напријед, Загреб 1970.
 89. Мајдак Звонимир, *Кужии, стари мој*, Знање, Загреб 1973.
 90. *Недељна Далмација* 451, Сплит, 30. XII 1979.
 91. Оскар Давичо, *Бетон и свици*, Просвета, Београд 1961.
 92. *Ослобођење* 11394, Сарајево, 22. II 1980.
 93. *Побједа* 5102, Титоград, 22. II 1980.
 94. *Политика* 23841, Београд, 21. II 1980.
 95. Савић Милисав, *Љубави Андрије Курандића*, Београд 1972.
 96. Селимовић Меша, *Острво*, Београд 1975.
 97. Сијарић Ђамил, *Кад дјевојка спава*, Веселин Маслеша, Сарајево 1973.
 98. Стевановић Видосав, *Нишчи*, Просвета, Београд 1971.
 99. Угринов Павле, *Задат живот*, Нолит, Београд 1979.
 100. Хитрец Хрвоје, *Манијак*, Знање, Загреб 1978.
 101. Шћепановић Бранимир, *Уста пуна земље*, Слово љубве, Београд 1975.

Стана Ристић